

باسمه تعالی

تجربیات کشورها در تدوین شاخص‌های ملی و بومی محیط کسب و کار

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

پژوهشگر: مریم احمدیان

زمستان ۱۳۹۳

فهرست مطالب

۱	چکیده مدیریتی
۲	مقدمه
۳	۱. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در امریکا
۶	۲. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در آلمان
۱۰	۳. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در چین
۱۶	۴. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در مالزی
۲۴	۵. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در هند
۲۷	۶. مطالعه تطبیقی شاخص‌های محیط کسب‌وکار در پنج کشور
۳۲	۷. جمع‌بندی و توصیه‌های راهبردی
۳۷	منابع و مآخذ

چکیده مدیریتی

براساس ماده ۴ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب بهمن ماه ۱۳۹۰ «اتاق‌ها موظفند به منظور اطلاع‌رسانی سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب‌وکار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را تدوین و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی سنجش و اعلام نمایند.» مطالعه تجربه کشورهای دیگر و ارزیابی الگوهای بومی آنان برای سنجش محیط کسب‌وکار، می‌تواند به اجرای صحیح و موثر این حکم قانونی کمک کند.

پنج کشور امریکا، آلمان، چین، مالزی و هند، از جمله کشورهایی هستند که شاخص بومی محیط کسب‌وکار را توسعه داده‌اند. در کشور امریکا نهادهای خصوصی در کنار نهادهای دولتی به ارزیابی محیط کسب‌وکار پرداخته و عمدتاً بر پایه آمارهای رسمی به انتشار دوره‌ای یافته‌های خود می‌پردازند.

در کشور آلمان از تلفیق آمارهای رسمی و نظرسنجی از بنگاه‌های اقتصادی استفاده شده و از تحلیل هم‌بستگی این دو گروه داده، عوامل کلیدی اثرگذار بر بهبود محیط کسب‌وکار ارزیابی شده‌اند. در آلمان نیز همانند امریکا، مقایسه محلی انجام شده که به توسعه متوازن و پابرجای کسب‌وکارها در سطح ملی کمک می‌کند.

آلمان و امریکا به دلیل توسعه نهادی و زیرساختی، بر معیارهای اقتصادی و مالی متمرکز شده‌اند؛ که متناسب با ساختار کسب‌کارهای فعال در آن کشورها است. اما در کشورهای چین، مالزی و هند، معیارهای سنجش محیط کسب‌وکار به سمت معیارهای نهادی، مدیریتی، زیرساختی و سیاسی سوق یافته‌اند؛ که حاکی از اهمیت و اثرگذاری بیشتر این متغیرها بر موفقیت بنگاه‌های اقتصادی در کشورهای کمتر توسعه‌یافته است.

الگوی مطالعاتی کشور مالزی یکی از الهام‌بخش‌ترین و کاربردی‌ترین الگوها برای کشورهای آسیایی است. این پژوهش با هدایت بنیاد آسیا اجرا شده که تجربه‌هایی مشابه در کشورهای آسیایی دیگر داشته است. حمایت دفتر نخست‌وزیری، مشارکت دانشگاه موناخ و اجرای پیمایش توسط یک موسسه مطالعات بازار، نمونه‌ای کامل از تقسیم کار و همکاری سازنده بین نهادهای پژوهشی این کشور است. عناصر و مولفه‌های شاخص همانند یافته‌های این پژوهش در طراحی چارچوب شاخص ملی جمهوری اسلامی ایران قابل استفاده هستند. با این حال نباید فراموش کرد که ایران نیز باید همچون مالزی، شاخص‌های بومی خود را با تکیه بر تجارب دیگران، و بر اساس نیازها و ویژگی‌های بومی توسعه دهد.

مقدمه

امروزه بهبود محیط کسب و کار یکی از مهمترین راهبردهای توسعه اقتصادی کشورها محسوب می‌شود. در کشور ما رفع موانع رشد بخش خصوصی همواره مورد بحث کارشناسان و سیاستگذاران بوده و در سال‌های اخیر بر ایجاد محیط مساعد کسب و کار و توسعه کارآفرینی تأکید ویژه‌ای شده است. منظور از محیط کسب و کار^۱ مجموعه عوامل موثر بر اداره یا عملکرد بنگاه‌های تولیدی است که خارج از کنترل مدیران آنها می‌باشند.

برنامه‌ریزی و سیاستگذاری مطلوب برای ارتقای محیط کسب و کار کشور، نیازمند سنجش و ارزیابی محیط کسب و کار است. مطالعه تجربیات سایر کشورها در این زمینه می‌تواند در طراحی روش‌های بهینه ارزیابی محیط کسب و کار کشورمان راهگشا باشد. براساس ماده ۴ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب بهمن ماه ۱۳۹۰ «اتاق‌ها موظفند به منظور اطلاع‌رسانی سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب و کار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب و کار در ایران را تدوین و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی سنجش و اعلام نمایند.» با توجه به اینکه تاکنون اتاق‌های بازرگانی و تعاون تجربه‌ای در خصوص تدوین شاخص‌های ملی محیط کسب و کار در ایران نداشته‌اند، مطالعه و بررسی تجارب دیگر کشورها در این زمینه راهگشا خواهد بود.

در این پژوهش به مطالعه اهداف، انگیزه‌ها، زمینه‌ها و خصایص بومی کشورها در تدوین شاخص‌های بومی پرداخته می‌شود. هر کدام از کشورها، روش‌های متنوع تدوین شاخص‌های ملی یا بومی را در پیش گرفته‌اند که مطالعه و مقایسه آن‌ها برای روش‌شناسی تدوین شاخص‌های ملی الهام‌بخش است. هدف از مطالعه تجربه کشورها و مقایسه رویکردهای آنان، بهره‌گیری از الگوهای موجود برای بهبود سیاست‌گذاری کسب و کار در کشور است.

کشورهایی که برای مطالعه انتخاب شده‌اند عبارتند از: ایالات متحده آمریکا، آلمان، مالزی، چین و هند. تنوع اقتصادی این کشورها از این منظر حائز اهمیت است که تصویری جامع و کلان از جهت‌گیری‌های پژوهشی محیط کسب و کار در سطح ملی ارائه می‌کند. وجود کشور توسعه‌یافته در کنار کشور در حال توسعه، تفاوت‌های بومی این دو اقتصاد را برای تدوین شاخص کسب و کار آشکارتر می‌کند. اگرچه چالش‌های محیط کسب و کار مالزی و هند به ایران نزدیک‌تر است تا آلمان و آمریکا، باید نیم‌نگاهی هم به کشورهای پیشرفته‌تر داشت که از این طریق امکان پرکردن خلأهای پژوهشی کشورهای در حال توسعه فراهم شود.

---

¹. Business Environment

۱. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در امریکا

ایالات متحده آمریکا پیشینه نسبتاً طولانی در مطالعات محیط کسب‌وکار دارد. چندین شرکت، شاخص‌ها و رتبه‌بندی‌های سالیانه محیط کسب‌وکار این کشور را تولید می‌کنند. این رتبه‌بندی‌ها امکان مقایسه کیفیت محیط کسب‌وکار هر ایالت با سایر ایالات و گذشته خود ایالات را فراهم کرده و پوشش رسانه‌ای گسترده‌ای دارند. گزارش‌ها و تحلیل‌های محیط کسب‌وکار ایالات از یک‌سو مورد توجه فعالان اقتصادی و مدیران کسب‌وکارهاست و از سوی دیگر به جلب نظر سیاستمداران و نهادهای قانونگذار و بهبود سیاستگذاری‌ها منجر می‌شوند.^۱

رشد تولید اقتصادی یک ایالت انگیزه‌ای را در سیاستمداران برای افزایش مالیات بر بنگاه‌های اقتصادی ایجاد می‌کند تا از این طریق بتوانند سطح و کیفیت کالاها و خدمات عمومی را ارتقا دهند. در این شرایط شاخص‌ها و رتبه‌بندی‌ها از نظر نهاد قانونگذار، نقش یک علامت هشدار را برای درک کاهش سطح رقابت‌مندی ایالت ایفا می‌کند. اگر هزینه‌های وضع شده بر بنگاه‌ها در یک ایالت بیش از سایر ایالات باشد، بنگاه‌ها در مکانی دیگر استقرار و یا گسترش می‌یابند و این مسئله کاهش سطح و نرخ رشد اقتصادی ایالت را به دنبال خواهد داشت. لذا وضع هزینه‌ها بر بنگاه‌ها در قالب انواع مالیات‌ها و مقررات باید با منافع آنان در تعادل بوده و با نگاهی به آنچه در سایر مکان‌ها انجام می‌شود، صورت گیرد.

دو بنگاه خصوصی پیشگام در حوزه رتبه‌بندی محیط کسب‌وکار ایالات متحده، بنگاه‌های مشورتی «فانتوس»^۲ و «گرنٹ ثورنتون»^۳ هستند. این دو بنگاه در ابتدا رویکردی را پایه‌گذاری کردند که جذابیت برای کسب‌وکار را در شاخص ترکیبی خلاصه می‌کرد. فانتوس اولین مطالعه‌اش را در سال ۱۹۷۵ برای انجمن تولیدکنندگان ایلینوی منتشر کرد و به این ترتیب گرایش به سمت تولید در بسیاری از رتبه‌بندی‌های محیط کسب‌وکار تا مدت‌ها باقی ماند. رتبه‌بندی فانتوس شامل ۱۵ متغیر است که مالیات‌های محلی و ایالتی، بیکاری و بیمه جبرانی کارگران، دستمزدها، بدهی‌های عمومی و سیاست‌های نیروی کار را شامل می‌شود (۱۰ متغیر معیارهای مالیاتی هستند).^۴

در ۱۹۷۹ گرنٹ ثورنتون شاخصی با متغیرهای بیشتر و نحوه وزن‌دهی متفاوت تولید کرد، اگرچه سیاست‌های مالیاتی و هزینه‌های اشتغال هنوز در فهرست عوامل تشکیل‌دهنده شاخص مسلط بودند. در سال ۱۹۸۷ شرکت توسعه کارآفرینی (CED)، تهیه گزارش سالیانه برای ایالات را آغاز کرد. به مرور زمان و با گسترش بخش خدمات، در تدوین شاخص‌ها به این بخش توجه بیشتری شده است. در

¹. Michael Dardía & Sherman Luk, 1999, p. 1.

². Fantus

³. Thornton Grant

⁴. Michael Dardía & Sherman Luk, 1999, pp. 12 & 13.

جدول ۱ فهرست عوامل، گروه‌های اصلی و وزن‌های شاخص‌ها قید شده است. علاوه بر ارزیابی‌های بنگاه‌های خصوصی که به نمونه‌هایی از آنها اشاره شد نهادهای دولتی مانند آژانس تجارت و بازرگانی ایالتی نیز گزارش‌هایی در رابطه با رقابت‌پذیری ایالات و مشکلات محیط کسب‌وکار ارائه می‌دهند.^۱

جدول ۱. شاخص‌های محیط کسب‌وکار آمریکا

وزن	عوامل	گروه
Grant Thornton (G)		
۲۱	نرخ مالیات، تغییر در مالیات‌ها، بدهی عمومی ایالت	سیاست‌های مالی
۱۹	بیمه جبرانی و بیکاری کارگران	مقررات اشتغال
۲۳	دستمزد تولید، اتحادیه‌ها	هزینه‌های نیروی کار
۲۲	تحصیلات، بهره‌وری	کیفیت نیروی کار
۱۶	هزینه‌های صنایع همگانی (مثل برق و تلفن) تراکم جمعیت	سایر هزینه‌ها
CED		
شاخص عملکرد		
۲۰	رشد شغل، بیکاری	اشتغال
۲۰	میانگین درآمد و رشد آن	درآمد
۲۰	درصد فقرا، دستمزدهای تولید	کیفیت شغل
۲۰	نابرابری درآمدی، حمایت خانوارها	برابری
۲۰	امید به زندگی، مرگ‌ومیر نوزادان	کیفیت زندگی
شاخص اساسی کسب‌وکار		
۵۰	سهم صادرات از تولید، سرمایه‌گذاری جدید	رقابتی بودن بنگاه
۵۰	رشد بنگاه جدید، سهم خوداشتغالی	کارآفرینی
شاخص ظرفیت		
۵۰	درصد تحصیلکردگان دانشگاهی، مخارج مدرسه، مخارج تحقیق و توسعه	منابع انسانی
۲۵	سپرده‌های بانکی، بنگاه‌های با سرمایه مخاطره‌آمیز در ایالت	منابع مالی
۱۵	جاده، فاضلاب، فرودگاه	زیرساخت
۱۰	پزشکان، مخارج هنری	امکانات رفاهی

Source: Michael Dardia & Sherman Luk, 1999, p. 14.

دردیا و لاک^۲ کارشناسان مؤسسه سیاست عمومی کالیفرنیا در گزارشی با عنوان «بازنگری محیط کسب‌وکار کالیفرنیا» ضمن اشاره به تأثیرات شاخص‌ها بر سیاستگذاری‌های اقتصادی ایالات، انتقاداتی را در رابطه با رتبه‌بندی‌ها مطرح کرده‌اند. به‌عنوان نمونه رکود ابتدای دهه ۱۹۹۰ سبب کاهش شدید

^۱ Ibid, pp. 12-14.

^۲ Dardia And Luk, 1999.

رتبه ایالت کالیفرنیا در شاخص‌های محیط کسب‌وکار شد. این مسئله نگرانی عمومی شدیدی را به دنبال داشت و بحث‌های سیاسی را در میان تحلیلگران برانگیخت تا آنجا که موجب چندین اصلاح مهم در محیط کسب‌وکار کالیفرنیا شد. دولت ایالتی گروه‌های ویژه‌ای را تجهیز کرد تا پاسخگوی سریع مشکلات بنگاه‌هایی باشند که می‌خواستند در مکانی دیگر مستقر شوند و یا گسترش یابند. قوانین مالیاتی اصلاح شدند. مالیات بر فروش مواد اولیه و تجهیزات کاهش یافت و دیگر نرخ‌های مالیات با سایر ایالات سازگار شدند. نظام تأمین اجتماعی کارگران اصلاح شد و اعتبار مالیاتی برای سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه بنگاه‌های دائمی شد، زیرا بنگاه‌هایی با تکنولوژی بالا نقش مهمی در اقتصاد ایالت ایفا می‌کردند.^۱

اما نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که شاخص‌ها به دلیل کلی‌نگری تصویر ناقصی از محیط کسب‌وکار ایالات ارائه می‌دهند. عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار در بین صنایع و مناطق مختلف درون هر ایالت متغیر هستند. عواملی چون دستمزدها از کل هزینه‌ها، تحصیلات نیروی کار، بار مالیاتی، هزینه‌های مربوط به مقررات زیست‌محیطی و... به‌طور گسترده‌ای در میان صنایع متفاوتند. همچنین شرایط برای بنگاه‌های درون شهرها و آنهایی که در خارج از شهرها قرار دارند یکسان نیست.

مصاحبه‌های به‌عمل آمده با مدیران کسب‌وکارها و تحقیقات اقتصادی در رابطه با تأثیر عوامل محیط کسب‌وکار بر رشد اقتصادی تفاوت‌ها را تأیید می‌کنند. به‌منظور هدفگذاری بهتر در سیاستگذاری باید شاخص‌های منطقه‌ای و بخشی نیز تدوین شوند مانند شاخص سالیانه «سیلیکان ولی»^۲ که ناظر بر محیط کسب‌وکار این منطقه خاص است. در این راستا می‌توان از گزارش‌های دوره‌ای مؤسساتی که شرایط اقتصادی مناطق و صنایع را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهند کمک گرفت. اگرچه آزمون و بررسی محیط خرد وقت‌گیر و پرهزینه است، اما برای رفع مشکلات خاص ضروری است.^۳

اگرچه رتبه‌بندی محیط کسب‌وکار به‌طور ذاتی جذاب است، ولی تصمیم‌گیری برای انتخاب عواملی که در رتبه‌بندی منظور می‌شوند و همچنین وزن هر کدام از عامل‌ها مشکلات زیادی دارد. لذا رتبه نسبی ایالات از منظر شاخص‌های مختلف، متفاوت است. به‌عنوان مثال در مقایسه دو شاخص جدول ۱ مشاهده می‌شود شاخص G به شدت بر هزینه‌های تولید متمرکز است، در حالی که شاخص CED بیشتر بر سیاست‌های اجتماعی به‌جای سیاست‌های کسب‌وکار متمرکز دارد. میانگین دستمزد بالاتر بر G به‌صورت منفی اثر می‌گذارد، اما بر امتیاز CED تأثیر مثبت دارد. در شاخص ظرفیت CED ، منافع حاصل از درآمد مالیاتی جمع‌آوری شده مانند مدرسه‌ها، جاده‌ها، فرودگاه‌ها و فاضلاب‌ها،

¹. Ibid, p. 8.

². Silicon Valley

³. Ibid, pp. 45-47.

اعتبار ایالت را افزایش می‌دهد، اما در شاخص G مالیات‌ها تأثیر منفی بر کسب‌وکارها دارند. همچنین CED وجود نیروی کار تحصیلکرده و مولد را امتیاز مثبتی برای ایالت محسوب می‌کند. ممکن است مدیران کسب‌وکار برای مقولات اجتماعی نیز ارزش قائل باشند، اما مسئولیت اولیه آنان افزایش یا ابقای سود است. بنابراین شاخص G به دلیل ارزیابی هزینه‌های کسب‌وکار از نظر فعالان اقتصادی ملاک مفیدتری محسوب می‌شود.^۱ در برخی موارد آزمون‌ها نشان می‌دهد رتبه‌بندی ایالات و عملکرد اقتصادی آنها، به‌ویژه رشد اقتصادی، با همدیگر همبستگی ندارند؛ یا برخی از عوامل سازنده شاخص در پیش‌بینی رشد آینده ایالت بهتر از شاخص ترکیبی عمل کرده‌اند. بنابراین با وجود اینکه انتخاب عوامل و وزن‌ها براساس مطالعات اقتصادی صورت می‌گیرد، اما هنوز درخصوص اهمیت متغیرها اجماع وجود ندارد. لذا مطالعات اقتصادی دقیق‌تری در این رابطه باید انجام شود.^۲

۲. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در آلمان

پس از اتحاد آلمان شرقی و غربی در سال ۱۹۹۰ تحول نظام اقتصادی آلمان شرقی از برنامه‌ریزی مرکزی به اقتصاد بازار آغاز شد. در آن دوره شهرهای آلمان شرقی با چالش دوگانه‌ای مواجه بودند. آنها باید از یک‌سو مشکلات دوره گذار را حل و نهادهای لازم را تأسیس می‌کردند و از طرف دیگر همانند آلمان غربی با فشار رو به افزایش رقابت منطقه‌ای در اقتصاد جهانی مواجه بودند. به‌عبارت دیگر علیرغم محدودیت‌های بودجه‌ای سخت، بیکاری زیاد، بحران‌های اجتماعی رو به افزایش و تقاضای فزاینده برای توسعه قابل قبول در شرایط رقابت منطقه‌ای و جهانی باید بنیان‌های اقتصادی خود را حفظ کرده و گسترش می‌دادند.^۳

در این شرایط آژانس‌هایی با هدف بهبود محیط کسب‌وکار محلی در شهرهای مختلف آلمان شرقی تأسیس شدند. در کنار توافق بر روی این گزاره که محیط کسب‌وکار مطلوب عامل کلیدی توسعه اقتصادی و افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی است، بحث و اختلاف‌نظرهای فراوانی در رابطه با نوع سیاست‌های اقتصادی که می‌تواند محیط کسب‌وکار را ارتقا دهد مشاهده می‌شد. برای مثال برخی کارشناسان، اجرای بازاریابی شهری را عامل موفقیت می‌دانستند، برخی بر نیاز بیشتر به همکاری شهرهای مجاور تأکید می‌کردند و یا از نظر برخی دیگر الگوهای مدیریت عمومی جدید می‌توانست سبب ارتقای محیط کسب‌وکار شود. لذا در کنار بحث‌های نظری نیاز به مطالعات تجربی احساس می‌شد. به‌دلیل مشکلات زیاد آمارهای رسمی در سطح شهری و هزینه زیاد پیمایش‌هایی که فراتر از

^۱. Ibid, pp. 12 & 13.

^۲. Ibid, p. 16.

^۳. Lorenz Blume, 2006, P. 330.

مطالعات موردی باشد، امکان ارزیابی سیاست‌ها وجود نداشت و تنها فهرست اقدامات انجام شده در سطح محلی اعلام می‌شد؛ بدون اینکه تأثیر سیاست‌ها ارزیابی شود.^۱

داده‌های آماری گردآوری شده توسط یک مؤسسه تحقیقات اقتصادی آلمانی (DIW) با همکاری دانشگاه کاسل،^۲ فرصت آغاز مطالعات تجربی را ایجاد کرد. لورنز بلوم^۳ در مقاله‌ای با عنوان «سیاست‌های اقتصادی محلی به‌مثابه عوامل تعیین‌کننده محیط کسب‌وکار محلی» به ارزیابی تأثیر سیاست‌های اقتصادی در راستای بهبود محیط کسب‌وکار در آلمان شرقی و در دوره گذار پرداخته است. در مجموع ۹۲ شهر با جمعیت بالای ۲۰,۰۰۰ نفر انتخاب شدند. برای مطالعه دو مجموعه داده در نظر گرفته شده‌اند. مجموعه داده اول مربوط به متغیرهای سیاستی است. علاوه بر آمارهای رسمی (نرخ مالیات، سرمایه‌گذاری دولتی، مخارج صرف شده برای فرهنگ و هنر و...)، از مجموعه داده گسترده‌ای که در سال ۲۰۰۰ در مطالعه پرسشنامه‌ای توسط مؤسسه DIW گردآوری شده بود، استفاده شده است. پرسشنامه‌ها شامل سؤالات کمی و کیفی و نرخ پاسخگویی ۸۴ درصد بوده است. نتایج بررسی با آمارهای رسمی تلفیق شده و ۸۸ شاخص که هم الگوهای سنتی و هم الگوهای مدرن (الگوهای حرکت به سمت رقابت) را در بر می‌گیرند به‌دست آمده است.^۴

مجموعه داده دوم برای ساخت شاخصی از کیفیت محیط کسب‌وکار محلی مورد استفاده قرار گرفته است. در بررسی دوم از شرکت‌های فعال در هر شهر خواسته شده تا موفقیت شهرها را نسبت به ایجاد محیط کسب‌وکار مساعد، به‌صورت بد، مناسب و خوب ارزیابی کنند. سپس از پاسخ شرکت‌ها در هر شهر میانگین گرفته شده و شهرها براساس میانگین رتبه‌بندی شده‌اند. در نهایت تأثیر مجموعه داده اول یعنی سیاست‌های بهبود محیط کسب‌وکار بر شاخص حاصل از مجموعه داده دوم یا کیفیت محیط کسب‌وکار محلی در قالب مدل رگرسیونی بررسی شده است. به‌دلیل همبستگی بالای متغیرهای سیاستی و به‌منظور اجتناب از بروز مشکل هم‌خطی در رگرسیون با کمک تحلیل عاملی تعداد متغیرها به ۲۹ عاملی که در مجموع ۸۲ درصد از پراکندگی متغیرهای اولیه را توضیح می‌دهند کاهش یافته است (جدول ۲). از میان ۲۹ عاملی که وارد مدل رگرسیونی حداقل مربعات معمولی شده‌اند، ۹ عامل تأثیر معنی‌داری بر محیط کسب‌وکار دارند.^۵

جدول ۲. سیاست‌های بهبود محیط کسب‌وکار در آلمان شرقی

عامل	متغیر	ویژگی‌های متغیر
۱	مخارج تبلیغات	سرانه یورو (میانگین سالیانه)

1. Ibid, p. 322.

2. Kassel

3. Lorenz Blume

4. Ibid, p. 324.

5. Ibid, pp. 324-327.

۲	زمین صنعتی در دسترس	هکتار به ازای هر ۱۰۰۰۰ شهروند
۳	اهمیت همکاری با سایر شهرها	{۰،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۴	مخارج برای هنر و فرهنگ	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۵	بدهی کل هر شهر	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۶	اهمیت همفکری و مشورت کسب و کارها	{۱،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۷	زمان اخذ مجوز ساختمان جدید	۱ = ۱ تا ۶ ماه، ۲ = ۶ تا ۱۲ ماه، ۳ = ۱ سال یا بیشتر
۸	محیط همکاری در اجرا	{۱،۵} = بسیار خوب، ۵ = ناکافی
۹	منابع در جذب شرکت های جدید	درصد سهم
۱۰	تعداد کارکنان در آژانس های ترویج تجارت و صنعت	تمام وقت به ازای هر ۱۰۰۰۰ شهروند
۱۱	فرم سازمانی آژانس های ترویج تجارت و صنعت	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = خصوصی، ۰ = عمومی
۱۲	پایگاه جذب داده ها در رابطه با شرکت های محلی	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = بله، ۰ = نه
۱۳	مالیات جمع آوری شده	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۱۴	اهمیت یارانه های محلی	{۰،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۱۵	هزینه های زیرساخت های مرتبط با کسب و کار	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۱۶	اهمیت همکاری عمومی - خصوصی	{۰،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۱۷	اهمیت ارتقای نوآوری ها	{۰،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۱۸	سیستم حمل و نقل عمومی	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = خصوصی، ۰ = نه کاملاً خصوصی
۱۹	وجود یک سیستم اطلاعات الکترونیکی	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = بله، ۰ = نه
۲۰	اهمیت مدیریت عمومی جدید	{۴،۰} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۲۱	تأمین کننده برق محلی	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = خصوصی، ۰ = نه کاملاً خصوصی
۲۲	جلسات ماهیانه همفکری	تعداد به ازای هر ۱۰۰۰۰ شهروند
۲۳	منابعی که به شرکت های تازه وارد اختصاص داده می شود	درصد سهم
۲۴	مخارج برای کیفیت	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۲۵	جمع آوری یارانه های محلی	سرانه یورو (میانگین سالیانه)
۲۶	اهمیت مدیریت دارایی حقیقی	{۰،۴} = بی اهمیت، ۴ = بسیار مهم
۲۷	محیط همکاری با سایر نهادها	{۱،۵} = بسیار خوب، ۵ = ناکافی
۲۸	جذب گروهی کسب و کارها	{۰ و ۱} مجازی، ۱ = بله، ۰ = نه

Source: Lorenz Blume, 2006, p. 328.

عوامل زیر تأثیر مثبت بر کیفیت محیط کسب و کار محلی داشته اند:^۱

- عامل شماره ۶ که نشان دهنده ایجاد محیط همفکری و ارائه مشورت به کسب و کارهاست،
- عامل شماره ۷ یا کوتاه بودن زمان اخذ مجوز،
- عامل شماره ۱۶ که وجود همکاری بین نهادهای دولتی و شرکت های خصوصی را نشان می دهد،
- عامل شماره ۲۰ یا وجود محیط خوب همکاری میان بخش های دولتی در هر شهر،

¹. Ibid, pp. 328-329.

- عامل شماره ۲۹ یا درجه نوآوری آژانس‌ها در به‌کارگیری ابزارهای جدید مانند ایجاد پارک‌های علمی،

در مقابل عوامل زیر موجب تضعیف محیط کسب‌وکار شده‌اند:

- عامل شماره ۴ یا مخارج فرهنگ و هنر که به‌عنوان شاخص تراکم جمعیت وارد مدل شده است،

- عامل شماره ۱۴ یا استفاده از ابزار یارانه برای تشویق کسب‌وکارها،

- عامل شماره ۸ که نشان‌دهنده محیط همکاری میان متولیان بهبود محیط کسب‌وکار و سایر نهادهای منطقه‌ای در اجرای سیاست‌هاست،

- عامل شماره ۲۶ یا مدیریت دارایی‌های حقیقی که قیمت زمین صنعتی به‌عنوان شاخص اندازه‌گیری آن در نظر گرفته شده است.

بنابراین نتایج حاصل از مطالعه به این شرح هستند:^۱

- برخلاف فرضیه‌های نظری اولیه، سیاست‌های اقتصادی موفق، تنها سیاست‌های مبتنی بر رقابت نیستند، بلکه سیاست‌های اقتصادی موفق ترکیبی از اولاً ابزارهای سنتی (مخارج و خدمات ارائه شده توسط بخش عمومی) مانند: مشورت به کسب‌وکارها، کوتاه بودن فرآیند اخذ مجوز، سیاست‌های مالکیت حقیقی (کنترل قیمت زمین صنعتی)، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و خدمات مدیریتی و ثانیاً فعالیت‌های مدرن مانند: مشارکت خصوصی دولتی، اجرای شیوه‌های مدیریت عمومی جدید و بازاریابی منطقه‌ای هستند.

- نکته جالب توجه این است که دو استراتژی که به‌عنوان اساس سیاست‌های مدرن به شهرها توصیه می‌شدند، یعنی خصوصی‌سازی خدمات عمومی و جذب خوشه‌ای کسب‌وکارها در میان سیاست‌های موفق نیستند. نتایج نشان می‌دهد مشارکت بخش خصوصی به شکل مشارکت خصوصی - عمومی مناسب‌تر به نظر می‌رسد. به همین ترتیب، سیاست جذب کسب‌وکارهای جدید نباید گرایش به سمت بخش‌های خاصی از اقتصاد داشته باشد.

- دو استراتژی که تأثیر منفی بر محیط کسب‌وکار داشته‌اند باید کنار گذاشته شوند. اعطای یارانه‌ها به شرکت‌های خصوصی به‌صورت گزینشی که سبب ایجاد رقابت منفی میان کسب‌وکارها می‌شود و مخارج اضافی بر روی زیرساخت‌های دارای گرایش به سمت خانوار (فرهنگ، هنر و رفاه اجتماعی)، باید حذف شوند. در مقابل سهم سرمایه‌گذاری بر روی زیرساخت‌های مورد نیاز کسب‌وکارها افزایش می‌یابد.

- مطالعه در رابطه با شکل سازمانی ترویج‌کنندگان تجارت و صنعت در شهرها که همواره مورد بحث بوده، به نتیجه نرسیده است.

^۱. Ibid, pp. 330-331.

۳. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در چین

حرکت چین به سمت اقتصاد سوسیالیستی مبتنی بر بازار پس از اصلاحات سال ۱۹۷۹ آغاز شد. رشد چشمگیر اقتصادی در اوایل دهه ۱۹۹۰ توجه بسیاری از کارشناسان را به مقوله محیط کسب‌وکار و تأثیر آن بر رشد اقتصادی جلب کرد. مطالعه بانک جهانی با عنوان «بهبود رقابت‌پذیری شهری از طریق محیط سرمایه‌گذاری، رتبه‌بندی ۲۳ شهر چین» در سال ۲۰۰۳ نشان داد آسانی ورود و خروج کسب‌وکارهای بومی، موجودی مهارت و تکنولوژی، انعطاف‌پذیری نیروی کار، دسترسی به منابع مالی، مشارکت بخش خصوصی و کارآیی دادگاه‌ها عوامل اصلی مؤثر بر تصمیمات سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار هستند.^۱

با اجرای اصلاحات اقتصادی، نظام اقتصادی چین تا حد زیادی غیرمتمرکز شده و اجرای سیاست‌ها بیشتر تحت نظارت حکومت‌های ایالتی صورت می‌گیرد، بنابراین رشد و توسعه متوازن اهمیت پیدا می‌کند. آمارها نشان می‌دهد قدرت بازاری و سرمایه‌گذاری در چین به‌طور گسترده‌ای متغیر است. به‌طور مثال GDP سرانه در چین جنوبی به‌طور متوسط ۵۰ درصد بیشتر از چین شمالی و ۱۵۰ درصد بیشتر از میانگین بخش مرکزی و جنوب غربی در سال ۲۰۰۴ بوده و یا سرانه FDI در استان‌های جنوبی ۱۳۰ درصد بیشتر از چین شمالی، بیش از ۷ برابر میانگین بخش مرکزی و بیش از ۲۵ برابر چین غربی در همان سال بوده است. این گوناگونی اهمیت محیط کسب‌وکار برای توسعه اقتصادی چین را نشان می‌دهد. فراهم کردن زمینه مناسب برای جذب FDI و افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی داخلی موجب رشد و توسعه مناطق عقب‌مانده می‌شود.^۲

مطالعه گسترده‌تری توسط کارشناسان بانک جهانی در سال ۲۰۰۶ با عنوان «چین، حکمرانی، محیط سرمایه‌گذاری و جامعه هماهنگ؛ افزایش رقابت‌پذیری ۱۲۰ شهر چین» انجام شد. در این مطالعه، برخی از محدودیت‌های بررسی قبلی اصلاح و برطرف شد؛ مانند نبود برخی شهرها و استان‌های مهم در مطالعه، در نظر نگرفتن ویژگی‌های شهری، اندازه بازار، هزینه‌های حمل‌ونقل، کم‌توجهی به ارتباط میان محیط سرمایه‌گذاری و مواردی چون زیرساخت‌های شهری، کیفیت زندگی و مزایای اجتماعی سازگار با پیشرفت به سمت جامعه هماهنگ.

۱۲۰ شهر مهم چین که در حدود ۷۰ الی ۸۰ درصد GDP چین را دارا هستند، انتخاب شدند. علاوه بر جمع‌آوری داده‌ها در سطح شهری، داده‌ها در سطح خرد نیز جمع‌آوری شده‌اند. کلیه داده‌ها از

^۱. نتایج از بررسی ۱۵۰۰ بنگاه در پنج شهر در سال ۲۰۰۱ و ۲۴۰۰ بنگاه در ۱۸ شهر دیگر که در سال ۲۰۰۲ به نمونه قبلی اضافه شده بودند به‌دست آمده است.

^۲. World Bank, 2006, P. 1.

اداره ملی آمار چین به دست آمده و به طور مستقل برای این مطالعه گردآوری نشده است. در هر شهر ۱۰۰ بنگاه و در ۴ شهر بسیار بزرگ ۲۰۰ بنگاه و در مجموع ۱۲۴۰۰ بنگاه در نظر گرفته شدند. تمامی بنگاه‌ها از بخش صنعت با حداقل ۱۰ نفر کارگر هستند. اطلاعات به تفکیک نوع مالکیت بنگاه (دولتی، خارجی، بومی غیردولتی)، نوع صنعت (۳۱ صنعت) و اندازه بنگاه (بزرگ، کوچک و متوسط) دسته‌بندی شده است.^۱

این مطالعه متمرکز به بررسی رابطه میان عوامل مختلف محیط سرمایه‌گذاری با بهره‌وری کل عوامل تولید و مالکیت خارجی بنگاه‌ها شده است. این بررسی در قالب یک مدل رگرسیونی که متغیرهای وابسته بهره‌وری کل و مالکیت خارجی بنگاه و متغیرهای مستقل مدل شاخص‌های محیط سرمایه‌گذاری (جدول ۳) هستند انجام شده است. این متغیرها به منظور آسان‌تر شدن تفسیر نتایج، نرمال استاندارد شده‌اند. مجموعه‌ای متغیرهای کنترل متغیر مجازی مربوط به نوع صنعتی که بنگاه در آن فعالیت می‌کند، لگاریتم تعداد کارکنان بنگاه، لگاریتم جمعیت شهر، لگاریتم متوسط درآمد شهر و نوع مالکیت است. همچنین جدول ۳ ضریب شاخص‌های محیط سرمایه‌گذاری و سطح معنی‌داری آنها در رابطه با بهره‌وری و مالکیت خارجی بنگاه‌ها را نشان می‌دهد. علاوه بر آزمون اقتصادسنجی یاد شده، ۱۲۰ شهر چین براساس عوامل جدول ۳ رتبه‌بندی شده‌اند.^۲

---

^۱. *Ibid*, pp. 2-4.

^۲. *Ibid*, pp. 95 & 96.

جدول ۳. شاخص‌های فضای سرمایه‌گذاری در چین

گروه	شاخص	بهره‌وری کل	مالکیت خارجی
قدرت بازار	GDP سرانه	***-۰/۰۵۳	**۰/۱۳۹
	رشد GDP سرانه	**۰/۰۱۳	۰/۰۰۶
	طول جاده‌ها (کیلومتر)	***۰/۰۲۳	-۰/۰۰۲
	هزینه حمل‌ونقل	***-۰/۰۲۱	***-۰/۰۵۹
موجودی مهارت و تکنولوژی	شاخص IT: سهم کارگران با مهارت رسمی IT	۰/۰۰۰	**۰/۰۴۸
	سهم کارکنان با تحصیلات دانشگاهی	***۰/۱۰۷	***-۰/۰۷۵
	سهم کارکنان با آموزش CEO ^۱	۰/۰۱۹	**۰/۰۸۴
انعطاف‌پذیری نیروی کار			
کارایی دولت	بار مالیاتی مؤثر بنگاه‌ها (کل مالیات‌ها و پرداخت‌ها از ارزش‌افزوده)	***-۰/۰۵۸	***-۰/۰۲۹
	سهم مخارج سفر و سرگرمی از کل درآمد فروش (جایگزین پرداخت‌های غیررسمی یا فساد) ^۲	***-۰/۰۳۷	-۰/۰۰۱
	کارایی گمرک (تعداد روزهایی که در گمرک برای صادرات - واردات صرف می‌شود)	-	**۰/۱۹۱
	هزینه بروکراسی (تعداد روزهایی که صرف پرداخت مالیات، حمایت زیست‌محیطی، حمایت اجتماعی و نیروی کار و... تقسیم بر تعداد روزهای سال)	**۰/۰۰۵	-۰/۰۱۵
	دسترسی به اعتبار (سهمی از بنگاه‌ها که وام بانکی به‌دست آورده‌اند)	***۰/۰۵۵	-
اجرای قرارداد (احساس در رابطه با حمایت از حقوق مالکیت)			
هماهنگی در جامعه	درصد روزهایی که شهر کیفیت هوای خوبی دارد	۰/۰۰۹	۰/۰۶۱
	سهم دختران از کل دانش‌آموزان شهر	۰/۰۱۲	**۰/۰۲۸
	سهم کارگران دائمی با پوشش بیمه درمانی	۰/۰۱۵	**۰/۰۳۳

* معنی‌داری در سطح ۱۰ درصد.

** معنی‌داری در سطح ۵ درصد.

*** معنی‌داری در سطح ۱ درصد.

بنابراین به‌منظور بهبود در بهره‌وری بنگاه‌ها و سرمایه‌گذاری خارجی اصلاحاتی بدین شرح

پیشنهاد شده‌اند:

^۱. Chief Executive Officer

^۲. فرض شده است بنگاه‌ها پرداخت‌های غیررسمی را در ردیف مخارج سفر و سرگرمی خود می‌آورند تا فساد آنها آشکار نشود و بنابراین به پرسش‌های مستقیم در رابطه با پرداخت‌های غیررسمی پاسخ نمی‌دهند.

۱-۳. سیاست‌های بهبود در کارآیی دولت^۱

- ساده‌سازی بیشتر فرآیند کسب مجوز و سایر فرآیندهای مرتبط با شروع کسب‌وکار،
- شفافیت و سادگی بیشتر موافقتنامه‌های استفاده از زمین شهری،
- حذف مزیت‌های مالیاتی، مثلاً برای سرمایه‌گذاران خارجی،
- استفاده از بهترین فرآیند ترخیص کالا از گمرک،
- ارتقای انعطاف‌پذیری نیروی کار با بهبود حمایت‌های کارگری و ساده‌سازی قوانین کار،
- کامل کردن انتقال مالکیت بنگاه‌های کوچک و متوسط دولتی، آنهایی که قابلیت رشد و ترقی دارند و به تعلیق درآوردن بنگاه‌هایی که دوام نمی‌آورند و نیز بهبود حکمرانی در بنگاه‌های بزرگ مقیاس
- تشویق سرمایه‌گذاری خارجی در بانک‌های محلی،
- فراهم کردن حمایت تنظیمی و قانونی بیشتر برای وام‌دهندگان و آسان‌تر کردن استفاده از سایر دارایی‌ها علاوه بر وثیقه برای بنگاه‌های کوچک و متوسط،
- تشویق استفاده گسترده‌تر بانک‌های محلی از بهترین تجربیات بین‌المللی در رابطه با وام‌دهی به بنگاه‌های کوچک و متوسط.

۲-۳. سیاست‌های دستیابی به جامعه هماهنگ

- بهبود در تسهیلات و آموزش‌های تکنیکی، مراقبت‌های بهداشتی و ارتقای کیفیت زیست‌محیطی.

۳-۳. سیاست‌های مرتبط با ویژگی‌های شهری

- حمایت از ادامه مهاجرت به شهرهای بزرگ‌تر (شهرهای با جمعیت بیشتر به دلیل مزیت رقابتی و تراکم بیشتر، بهره‌وری بالاتری دارند)،
  - بهبود در زیرساخت‌های فیزیکی و خدمات شهری،
  - کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل به ویژه در بنادر،
- با اینکه امکان مقایسه این مطالعه با مطالعه قبلی محدود است، اما به نظر می‌رسد مشکلات حمل‌ونقل نسبت به سال‌های ۲۰۰۱ - ۲۰۰۲ به‌ویژه در چین جنوبی افزایش یافته است. همچنین پرداخت‌های غیررسمی بنگاه‌ها نسبت به فروش کاهش و مالیات‌ها نسبت به فروش در بسیاری از شهرها افزایش یافته است. لذا به‌منظور پیگیری پیشرفت و یا بدتر شدن در طی زمان و نیز تشویق دولت‌های محلی به پیگیری اصلاحات، پیشنهاد شده است این بررسی به‌طور منظم (برای مثال دو بار در سال) تکرار شود.

^۱. این قسمت برگرفته از منبع زیر است: World Bank, 2006.

مطالعه دیگری با هدف ارزیابی محیط سرمایه‌گذاری منطقه‌ای در چین مجموعه متفاوتی از شاخص‌های محیط سرمایه‌گذاری را در نظر گرفته است. داده‌ها همانند مطالعه قبلی از کتاب سال آماری چین در سال ۲۰۰۵ استخراج شده‌اند. طبقه‌بندی شاخص در جدول ۴ آمده است. انتخاب عوامل با توجه به اهمیت آنها از دید محققان صورت گرفته است. به دلیل تفاوت در مقیاس، مقادیر شاخص‌ها نرمال استاندارد شده‌اند.^۱

جدول ۴. شاخص‌های منطقه‌ای فضای سرمایه‌گذاری در چین

شاخص	زیر شاخص	مؤلفه
محیط طبیعی	مکان	۱. مکان
	منابع طبیعی	۲. سرانه زمین زیر کشت
		۳. سرانه منابع آب
	شرایط محیطی	۴. سرانه محیط سبز شهری
		۵. حجم مواد صنعتی غیرقابل بازگشت
زیرساخت‌ها	تسهیلات زندگی	۶. نرخ دفع فاضلاب صنعتی
		۷. اتوبان و بزرگراه
		۸. سرانه عرضه آب
		۹. تعداد شرکت برق
		۱۰. سرانه عرصه ساختمان‌های مسکونی
	حمل‌ونقل و ارتباطات	۱۱. تعداد وسایل حمل‌ونقل عمومی به‌ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر
		۱۲. عبور و مرور سالیانه مسافر
		۱۳. دادوستد سالیانه بار
		۱۴. سرانه جاده آسفالت شده
	پست و مخابرات	۱۵. حجم سرانه تجارت از طریق پست و مخابرات
		۱۶. تعداد مشترکین تلفن محلی به ازای هر ۱۰۰ نفر
فضای اقتصادی	قدرت اقتصادی	۱۷. سرانه مخارج ترویج علم و تکنولوژی
		۱۸. نرخ رشد GDP سالیانه
		۱۹. سرانه GDP
	ساختار اقتصادی	۲۰. سرانه سرمایه‌گذاری در دارایی‌های ثابت
		۲۱. سهم صنایع ثانوی
	کارایی اقتصادی	۲۲. سهم صنایع دسته سوم
		۲۳. دفعات بازگشت سرمایه در گردش سالیانه
۲۴. نسبت کل دارایی‌ها به ارزش ستانده صنعتی		
تعامل با اقتصاد خارجی	۲۵. نسبت سود به هزینه در صنعت	
	۲۶. سرمایه‌گذاری خارجی حقیقی	
	۲۷. ارزش کل صادرات و واردات	

¹. FAN De Cheng & PAN Xia, 2007, P. 1.

شاخص	زیر شاخص	مؤلفه
	رشد بازار	۲۸. درصد نیروی کار در بنگاه‌های خارجی
		۲۹. ارزش کل خرده‌فروشی کالاهای مصرفی
		۳۰. سپرده پس‌انداز خانوار شهری و روستایی در پایان سال
		۳۱. سرانه مخارج مصرفی سالیانه
محیط اجتماعی	شرایط اجتماعی	۳۲. نرخ شاغلین به کل جمعیت
		۳۳. میانگین دستمزد کارگران
		۳۴. سرانه درآمد قابل تصرف سالیانه
		۳۵. درصد شاغلین در صنایع اولیه
		۳۶. مخارج تحقیق و توسعه کارآفرینان
فضای سیاسی*	عوامل سیاسی	۳۷. تعداد ثبت اختراع
		۳۸. مخارج سرانه هزینه‌های عملیاتی مراکز علمی و آموزشی
		۳۹. نسبت ارزش معاملات در بازار فنی به GDP
		۴۰. نسبت دانشجویان به هر ۱۰۰۰۰ نفر
		۴۱. نسبت سرمایه‌گذاری خارجی واقعی به کل
		۴۲. نسبت ارزش صادرات و واردات به کل
		۴۳. نسبت سود کل بنگاه‌های دولتی بزرگ‌تر از اندازه رسمی به کل

Source: FAN De Cheng & PAN Xia, 2007, p. 2.

* این امر که در میزان سرمایه‌گذاری خارجی، صادرات و واردات و همچنین وضعیت سوء‌بنگاه‌های دولتی در قالب فضا و عوامل سیاسی بررسی شده است، به دلیل انحصار دولتی و در واقع عمق مداخله دولت در امور اقتصادی است.

داده‌ها در سطح استانی و برای ۳۱ استان گردآوری شده‌اند. با استفاده از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی تعداد شاخص‌ها کاهش یافته و ۹ عامل جدید که در مجموع ۸۸ درصد اطلاعات را توضیح می‌دهند استخراج شده است. سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS، تحلیل خوشه‌ای روی نتایج تحلیل مؤلفه‌های اصلی به‌کار رفته است. بدین ترتیب استان‌های چین به پنج دسته تقسیم شده هستند و نشان داده می‌شود که هر منطقه در کدام‌یک از ۹ عامل مذکور دارای قوت و در چه عاملی ضعف دارد. به‌عنوان مثال در دسته اول (شامل چهار استان که عموماً در مناطق ساحلی قرار دارند)، در عواملی که زیرساخت‌های نرم را منعکس می‌کنند (مانند کیفیت جمعیت و مقوله علم و تکنولوژی) رقابتی‌تر هستند؛ اما برخی عوامل زیرساخت‌های سخت (مانند امکانات زندگی، حمایت محیطی و تأسیسات ارتباطی و مخابرات) باید ارتقا یابند.^۱

همچنین نتایج نشان می‌دهد محیط سرمایه‌گذاری چین شرقی به‌ترتیب بهتر از چین غربی و چین میانه است و یک رابطه نزدیک میان توسعه اقتصادی نامتوازن و محیط سرمایه‌گذاری منطقه‌ای

^۱. Ibid, pp. 1-4.

وجود دارد. برای اندازه‌گیری این رابطه نیاز به مطالعات بیشتری است و با توجه به استفاده از تحلیل‌های آماری ممکن است نتایج چندان دقیق نباشد.^۱

۴. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در مالزی

چشم انداز مالزی در سال ۲۰۲۰ اینست که این کشور به یک ملت پیشرفته و با درآمد بالا تبدیل شود. برای دستیابی به این هدف چندین برنامه از جمله برنامه تحول اقتصادی (ETP)، برنامه تحول دولت (GTP) و برنامه دهم مالزی طراحی شده اند. یک بخش خصوصی قوی و پویا برای توسعه بلندمدت مالزی ضروری است، بنابراین در برنامه دهم مالزی اهداف توسعه ای خاصی برای رشد کسب و کارهای کوچک و متوسط دیده شده است.^۲ در راستای رسیدن به انتظارات بهبود محیط کسب و کار در آینده، پروژه ملی «مطالعات پایلوت شاخص محیط کسب و کار مالزی در سال ۲۰۱۲»، با همکاری و مشارکت بنیاد آسیا^۳، دانشگاه موناش^۴ و هولدینگ رام^۵ انجام شده است. گردآوری داده‌های میدانی را موسسه مطالعات بازار سینووات^۶ به عهده داشته و حمایت‌های دفتر برنامه‌ریزی اقتصادی نخست‌وزیری و همکاری اصناف و اتحادیه‌های کسب‌وکارها به پیشبرد اهداف پروژه کمک شایانی کرده است.

هدف شاخص محیط کسب‌وکار، تشویق مقامات محلی به بهبود خدمت‌رسانی و بهبود دستورکارهای سیاستی اجرایی است که به کسب‌وکارهای محلی سود برسانند. با رتبه‌بندی امتیازهای ناحیه‌ای می‌توان بهترین عملکرد مسئولان را تشخیص داد. تجربه‌ها و الگوهای اجرایی شده توسط این مسئولان موفق، سرمشقی عملی برای موفقیت و پیشرفت در نواحی دیگر است. می‌توان امید داشت که یافته‌های این شکل از مطالعات، به تسهیل گفتگو بین دولت و بخش خصوصی بینجامند، که خود سبب مشارکت بیشتر ذی‌نفعان در فرایندهای سیاست‌گذاری است.

مطالعات شاخص محیط کسب‌وکار، نهایتاً با برنامه‌های تحول اقتصادی دولت و طرح تحول دولتی همسو هستند. شاخص به ایجاد محیطی مناسب برای کسب‌وکارها کمک می‌کند، که کسب‌وکارها می‌توانند در آن رشد و توسعه داشته باشند. این شاخص مکمل طرح‌های ملی است، زیرا تصویری پروازی از وضعیت کسب‌وکارهای کوچک و متوسط به تصمیم‌سازان ارائه می‌کند.

¹ Ibid, pp. 4 & 5.

² The Asian Foundation, Malaysia Business Environment Index 2012: Challenges and Opportunities for Accelerating Local Business, p5

³ The Asia Foundation

⁴ Monash University Sunway Campus, Malaysia

⁵ RAM Holdings Berhad (RAM)

⁶ Synovate Global Market Research

این مطالعات، نخستین پیمایش در کشور مالزی است که ادراک بنگاه‌ها را درباره محیط کسب‌وکار و در سطح محلی بررسی می‌کند. با به‌کارگیری داده‌های گردآوری‌شده از ۶۳۵ بنگاه کوچک و متوسط، شاخص محیط کسب‌وکار از ۹ زیرشاخص تشکیل می‌شود که به بررسی محیط کسب‌وکار در ۱۱ شهر و ناحیه شهرداری در ۶ ایالت مالزی پرداخته و آن‌ها را در کنار یکدیگر در مقیاس صفر تا ۱۰۰ ارزیابی کرده و رتبه‌بندی می‌کند. این ۹ زیرشاخص به گونه‌ای ساختاردهی شده‌اند که بتوانند مولفه‌های اصلی محیط کسب‌وکار محلی را در خود منعکس کنند، که این مولفه‌ها می‌توانند متأثر از قوانین محلی یا اجرای قوانین فدرال و ایالتی باشند.^۱

زیرشاخص‌های محیط کسب‌وکار ۹ حوزه از حکمرانی اقتصادی را اندازه می‌گیرند که به رشد اقتصادی محلی در مالزی مرتبط هستند:^۲

۱. شفافیت و ریسک سیاست‌گذاری: معیاری از سهولت دسترسی به اطلاعات دولتی مناسب یا اسناد قانونی لازم برای تداوم یک کسب‌وکار، و درجه‌ای از مخاطره که سیاست‌ها و قانون‌های جدید تا چه اندازه در تعامل با بنگاه‌ها بوده و به شکلی پیش‌بینی‌پذیر اجرا شده‌اند.
۲. هزینه‌های مقرراتگذاری: معیاری از بازه زمانی که بنگاه‌ها صرف امور بوروکراتیک و دوره‌های انتظار می‌کنند؛ همچنین نرخ تکرار و طول دوره بازرسی‌هایی که توسط بازرسان محلی انجام می‌شود.
۳. هزینه‌های ورود (به بازار): معیاری از بازه زمانی که برای ثبت و دریافت مجوز آغاز کسب‌وکار لازم است؛ هزینه‌های رسمی کسب تمام گواهی‌ها و مجوزها، و سهولت به دست آوردن اسناد مربوطه از نظر کسب‌وکارها.
۴. مخارج غیررسمی: معیاری از شیوع پرداخت مبالغ غیر رسمی برای انجام امور در سطح بنگاه، و همچنین منصفانه‌بودن فرایند تدارکات حاکمیتی.
۵. جرم و امنیت: معیاری از میزان زیان مالی یک کسب‌وکار به دلیل رویدادهای مجرمانه و نیاز او به بهره‌گیری از خدمات امنیتی برای حفاظت و تأمین امنیت.
۶. دسترسی به زمین و امنیت استیجاری: معیاری از حقوق رسمی املاک مرتبط با کسب‌وکار، و برداشت مستأجر از امنیت استیجاری پس از آن که ملک را به شیوه درستی اجاره کرده باشد.

---

^۱. Ibid, pp. 1-2.

^۲. Ibid, p. 9.

۷. زیرساخت و خدمات توسعه کسب‌وکار: معیاری از فراهمی امکانات و تجهیزات توسعه کسب‌وکار، و میزان کیفیت زیرساخت.

۸. حاکمیت فوق‌فعال^۱: معیاری از اثرگذاری برنامه‌های حاکمیتی فدرال، ایالتی و محلی، و همچنین آگاهی کسب‌وکارها از برنامه‌های کلان اقتصادی که توسط دولت فدرال طراحی و اجرا می‌شود.

۹. حقوق مالکیت و حل اختلاف: معیاری از اعتماد به توانمندی نظام قضایی برای حفاظت از حقوق مالکیت، و همچنین اعتماد به منصفانه‌بودن حل اختلاف.

هر زیرشاخص از نماگرهایی تشکیل می‌شود که عمدتاً از داده‌های مربوط به نظرات کیفی مدیران و مالکان کسب‌وکارهای محلی حاصل شده‌اند. در صورت امکان، از داده‌های آماری موجود نیز برای تشکیل نماگرهای مناسب استفاده شده است.

در مطالعه پایلوت شاخص محیط کسب‌وکار سال ۲۰۱۲، ۶ استان در آغاز کار انتخاب شدند تا نمایندگی مناسبی از جزیره مالزی داشته باشند، و ۱۱ ناحیه به طور تصادفی در این ایالت‌ها برگزیده شدند. مطالعات پایلوت به گونه‌ای طراحی شده بود که در ایالت‌هایی که هم شهر و هم ناحیه شهرداری دارند، دست کم یک شهر و یک ناحیه شهرداری انتخاب شده باشد. در بین این ۱۱ ناحیه، ۳ مورد شهر هستند که در هر کدام حدود ۶۶ بنگاه مورد پیمایش قرار گرفته است. ۸ ناحیه دیگر، نواحی شهرداری بودند که تقریباً از هر کدام ۵۰ بنگاه پیمایش شده است. تمام داده‌های پیمایش با روش مصاحبه رو در رو و با صرف ساعات طولانی گردآوری شدند.

این مطالعه از نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای در سطح ناحیه استفاده کرده که بر اساس داده‌های «کمسیون شرکت‌ها» که مسئولیت ثبت کسب‌وکارها را برعهده دارد، انجام شده است. هر خوشه با یک بخش اقتصادی (تولید، تجارت و خدمات) و نوع مالکیت (انحصاری، شراکت، خصوصی با مسئولیت محدود) تعیین شد. بر اساس سهمی که تیم پژوهش برای هر خوشه فراهم کرد، کمسیون شرکت‌ها فهرستی از بنگاه‌ها را برای پیمایش آماده کرد.

شاخص محیط کسب‌وکار، از مجموع وزنی زیرشاخص‌ها برای هر ناحیه ساخته می‌شود. وزن‌های اختصاص داده شده به هر کدام از زیرشاخص‌ها، برپایه تصمیم یک پانل خبرگان، از ۴ تا ۲۲ درصد تعیین شدند. در بین زیرشاخص‌ها، شفافیت و ریسک سیاست‌گذاری از بیشترین وزن و حقوق مالکیت از کمترین وزن برخوردار بودند.

---

¹ Pro-active government

در بررسی مقادیر نهایی شاخص‌ها مشاهده شد که رتبه‌بندی ناحیه‌ها با ایالت‌ها همبستگی دارد. برای مثال دو ناحیه در یک ایالت حائز رتبه‌های بالایی شدند و دو ناحیه در یک ایالت دیگر، امتیاز کمی کسب کرده و در انتهای فهرست جای گرفتند. البته با توجه به این نکته که مطالعات پایلوت به نواحی شهری محدود شده و شامل نواحی روستایی نمی‌شود، تعمیم‌دادن رتبه‌بندی شهری به رتبه‌های ایالتی، کار درست و دقیقی نیست. در صورتی می‌توان گفت که یک ایالت محیط کسب‌وکار بهتری دارد که شاخصی جامع و پوشا برای مقایسه بین دو ایالت تدوین شده باشد.

نکته مهم دیگر، ارتباط بین چگالی بنگاه‌ها و امتیاز شاخص است، که در مطالعات محیط کسب و کار مالزی مشاهده شد. نتایج پژوهش نشان دادند که هر چه چگالی بنگاه‌ها در یک ناحیه بیشتر باشد، شاخص وزن دار محیط کسب‌وکار کوچک‌تر است. این امر ممکن است نمایان‌گر بیشتربودن تقاضای خدمات عمومی در نواحی فعال‌تر اقتصادی باشد. استدلال دیگری که می‌توان از زیرشاخص‌ها استنباط کرد، برجسته‌تر بودن جرم و فساد در نواحی فعال‌تر از نظر اقتصادی است. این امر در کاهش دو زیرشاخص مشاهده شده است: مخارج غیر رسمی، و جرم و امنیت. این دو زیرشاخص همبستگی منفی و چشمگیری با چگالی بنگاه‌های ناحیه داشتند.

تلاش برای بهبود شفافیت، نیازمند ارتباطات بهتر از طریق ابزارهای سنتی است. نتایج مطالعات مالزی نشان می‌دهد که ۵۶ درصد بنگاه‌هایی که مورد پیمایش قرار گرفته‌اند از رایانه و اینترنت استفاده نمی‌کنند، و از میان آن‌هایی که دسترسی به اینترنت دارند، بیشتر آنان (بیش از ۸۰ درصد) به پایگاه‌های اطلاعاتی برخط دولتی مراجعه نمی‌کنند، در حالی که اکثریت قاطع آنان از خدمات الکترونیکی دولت آگاه هستند. این واقعیت، ضرورت بررسی دلایل کاربری نامناسب رایانه را آشکار می‌کند. همچنین پژوهشگران مالزی نتیجه گرفتند که ارتباط بین دولت و کسب‌وکار باید با شیوه‌های موثرتری برقرار شود، به گونه‌ای که ارتباطات سنتی مکمل ارتباطات الکترونیکی باشند.^۱

روش‌شناسی تدوین شاخص

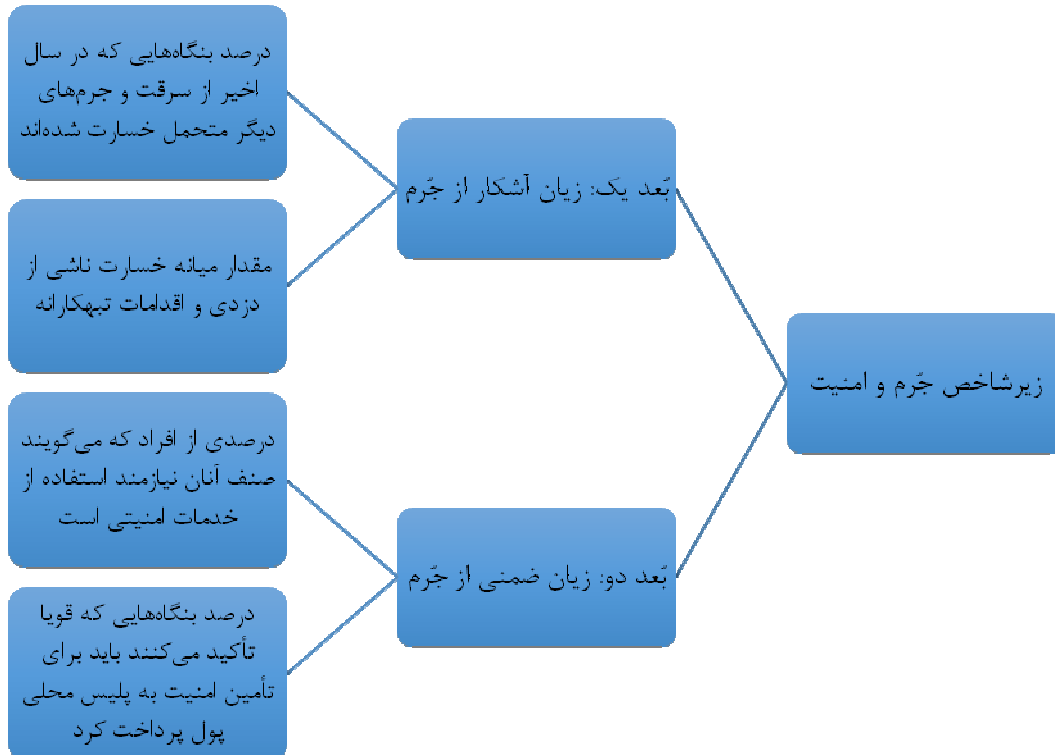
روش‌شناسی تدوین شاخص مالزی بر پایه چارچوبی است که توسط بنیاد ملی آسیا^۲ توسعه داده شده و در کشورهای دیگری مانند ویتنام، کامبوج، اندونزی، سری‌لانکا و بنگلادش مورد استفاده قرار گرفته است. همان‌گونه که گفته شد، مرجع اصلی شاخص محیط کسب‌وکار مالزی، نظرات مالکان کسب‌وکارهای محلی است. در صورت امکان نیز از داده‌های «سخت» موجود در منابع دولتی یا منتشرات دیگر برای ساخت شاخص استفاده شده است. داده‌ها به ۹ گروه تقسیم شده‌اند که در واقع ۹ زیرشاخص هستند.

^۱ Ibid, pp. 2-3.

^۲ The Asia Foundation

زیرشاخص‌ها و نماگرها با دقت انتخاب شده‌اند تا به فضای اقتصادی مالزی بسیار نزدیک و مربوط باشند. فرایند انتخاب و پالایش آن‌ها تقریباً فرایندی پیوسته و طولانی‌مدت بوده و از داده‌ها و یافته‌های جدید برای اصلاح نماگرها استفاده شده است. زیرشاخص‌ها در مقیاس ۰ تا ۱۰ و در به طور نسبی نمره‌دهی می‌شوند. بنابراین جمع ساده (با وزن مساوی) شاخص‌ها برابر با ۹۰ خواهد بود. اما برای تمایز اهمیت نسبی زیرشاخص‌ها، برای هر یک از آن‌ها وزن مشخصی در نظر گرفته شده که با نظر خبرگان پژوهش تعیین می‌شود. از آنجا که امتیاز هر ناحیه، نسبت به ناحیه دیگر منظور شده است، امکان مقایسه فراملی وجود ندارد^۱.

۹ زیرشاخص برگزیده، پس از پردازش داده‌های پیمایش تعیین شده‌اند. برای این منظور ابتدا فهرستی بزرگ از گزینه‌های مستعد تهیه شد و سپس بر اساس ارتباط نظری و محتوایی آن‌ها به مسائل بومی مالزی غربال شد. در این فرایند مشارکتی، ابعاد هر زیرشاخص نیز مرور شد که به نوعی وجوه نظری آن را بر می‌شمردند، و دسته‌بندی‌هایی برای نماگرها (شاخص‌های جزئی) ارائه می‌کنند. برای مثال زیرشاخص «جرم و امنیت» دو بعد دارد: (۱) زیان آشکار از جرم، و (۲) زیان ضمنی از جرم. هر بُعد نیز دو نماگر دارد که در شکل زیر نمایش داده شده است. وزن تمام ابعاد زیرشاخص‌ها مساوی در نظر گرفته شده است.

^۱. Ibid, pp. 13-16.

شکل ۱. ابعاد و نماگرهای زیرشاخص «جرم و امنیت»^۱

فهرست کاملی از ابعاد زیرشاخص‌ها و نماگرهای به هر یک از آنها برای سنجش محیط کسب‌وکار مالزی که در پژوهش سال ۲۰۱۲ استفاده شده در جدول ۵ ذکر شده است.^۲

جدول ۵. ابعاد و نماگرهای زیرشاخص‌های سنجش محیط کسب‌وکار مالزی

زیرشاخص	بُعد	نماگر
شفافیت	دسترسی به اطلاعات سیاست‌های فدرال	درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند دسترسی به اطلاعات سیاست‌های فدرال بسیار آسان است
		درصد بنگاه‌هایی که دسترسی آنلاین به اسناد دولتی داشته‌اند، از بین آنانی که از رایانه و اینترنت استفاده می‌کنند
		درصد بنگاه‌هایی که نمی‌دانستند اسناد دولتی به صورت آنلاین موجود است، از بین آنانی که از رایانه و اینترنت استفاده می‌کنند
	دسترسی به اطلاعات سیاست‌های محلی و ایالتی	درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند دسترسی به اطلاعات سیاست‌های ایالتی و محلی آسان یا بسیار آسان است
		درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند دسترسی به اطلاعات مالکیت زمین آسان یا بسیار آسان است
		درصد بنگاه‌هایی که دسترسی آنلاین به اسناد ایالتی و محلی داشته‌اند، از بین آنانی که از رایانه و اینترنت استفاده می‌کنند
ریسک سیاست‌گذاری فدرال	درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند همیشه یا اغلب اوقات تغییراتی در قوانین فدرال وجود داشته که کسب‌وکار آنان را به طور قابل ملاحظه‌ای تحت تأثیر قرار داده است.	
	درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند همیشه یا اغلب اوقات، پیش از تغییر قوانین فدرال درباره آن آگاهی داشته‌اند	
هزینه‌های مقرر اتگذاری	هزینه‌های زمانی تجدید اسناد	درصد بنگاه‌هایی که بیش از یک روز برای ثبت مجدد در سامانه کمیسیون شرکت‌ها صبر کرده‌اند
		درصد بنگاه‌هایی که بیش از یک روز برای تجدید جواز کسب صبر کرده‌اند
	هزینه‌های زمانی نظارت	تعداد متوسط نظارت‌ها در سال
		متوسط زمان نظارت بر جواز کسب
هزینه‌های زمانی و مالی ورود	هزینه‌های زمانی و مالی	درصد بنگاه‌هایی که می‌گویند نظارت‌ها آسان یا بسیار آسان بوده است
		میانگین تعداد روزهای لازم برای ثبت در کمیسیون شرکت‌ها
		میانگین تعداد روزهای لازم برای دریافت جواز کسب
	سهولت کسب اسناد	میانگین هزینه لازم برای دریافت جواز کسب
		درصد بنگاه‌هایی که از سند ثبت کمیسیون شرکت‌ها و جواز کسب برخوردار هستند
		درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند به دست آوردن تمام اسناد لازم برای آغاز کسب‌وکار، آسان یا بسیار

¹. Ibid, p. 89.

². Ibid, pp. 107-110.

		آسان است.
فساد خرد	مخارج غیررسمی	درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند رفتار دولت محلی در قبال پیشنهاددهندگان به تمام قراردادهای عمومی منصفانه است.
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که دولت پیشنهاددهندگان را بر اساس شایستگی انتخاب می‌کند
فساد کلان		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که روابط شخصی با مقامات رسمی برای برنده‌شدن در قراردادهای عمومی مهم است.
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که حمایت حزب سیاسی برای برنده‌شدن در قراردادهای تدارک عمومی مهم است.
زبان آشکار از جرم و امنیت	جرم و امنیت	درصد بنگاه‌هایی که در سال اخیر از سرقت و جرم‌های دیگر متحمل خسارت شده‌اند
جرم		مقدار میانه خسارت ناشی از دزدی و اقدامات تبهکارانه
زبان ضمنی از جرم	جرم	درصدی از افراد که می‌گویند صنف آنان نیازمند استفاده از خدمات امنیتی است
جرم		درصد بنگاه‌هایی که قویاً تأکید می‌کنند باید برای تأمین امنیت به پلیس محلی پول پرداخت کرد
دسترسی به زمین و امنیت استیجاری	دسترسی به زمین	درصد کسب‌وکارهای مالک زمین که گفته‌اند کسب زمین آسان یا بسیار آسان بوده است.
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که مقامات رسمی خودمختاری زیادی برای تصمیم‌گیری درباره قیمت زمین دارند.
اجاره زمین		درصد مستأجرانی که گفته‌اند ریسک اجازه بالا یا بسیار بالا بوده است
		درصد بنگاه‌هایی که گفته‌اند زمین همیشه یا غالباً توسط دولت مصادره می‌شود
فراهمی	زیرساخت و خدمات توسعه کسب‌وکار	امتیاز عوامل مربوط به داده‌های فراهمی زیرساخت
		درصد بنگاه‌هایی که گزارش می‌کنند کمبود امکانات پشتیبان کسب‌وکار کمرنگ بوده یا مانع کسب‌وکار نیست
کیفیت		درصد بنگاه‌هایی که گزارش می‌کنند کمبود امکانات تجاری و صنعتی کمرنگ بوده یا مانع کسب‌وکار نیست
		درصد بنگاه‌هایی که می‌گویند کیفیت جاده مانع و مشکل کسب‌وکار نیست
آگاهی از برنامه‌های دولت فدرال		تعداد میانه قطع برق در سال
		تعداد میانه قطع آب در سال
آگاهی از برنامه‌های دولت فدرال		درصد بنگاه‌های آگاه از برنامه دولتی PEMUDAH
		درصد بنگاه‌های آگاه از برنامه دولتی ETP
اثربخشی برنامه‌های دولت فدرال	حاکمیت فوق فعال	درصد بنگاه‌هایی که می‌گویند دولت فدرال در در پیاده‌سازی تغییرات قانونی، اثربخشی یا اثربخشی بالایی داشته است.
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که برنامه ETP فرصت‌های کسب‌وکار ملی را بهبود می‌دهد
اثربخشی برنامه‌های ایالتی و محلی		درصد بنگاه‌هایی که مخالف هستند یا قویاً مخالف هستند که وزارت‌خانه‌های موثر بر صنعت آنان، صنعت را نمی‌فهمند
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که دولت‌های محلی و ایالتی در مورد نیازهای کسب‌وکار می‌اندیشند
		درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که دولت‌های محلی و ایالتی در حل

مشکلات نوپدید کسب و کار، خلاق و هوشمند هستند		
درصد بنگاه‌هایی که موافق هستند یا قویاً موافق هستند که سیستم [قضایی] حقوق مالکیت آنان را حفظ خواهد کرد	-	حقوق مالکیت و حل اختلاف
درصد مستأجرانی که می‌گویند همیشه یا غالباً فرایند منصفانه‌ای برای رفع اختلاف قراردادهای اجاره وجود داشته است.		
درصد بنگاه‌هایی که می‌گویند همیشه یا غالباً فرایند منصفانه‌ای برای رفع اختلاف درباره زمین دارای مالکیت خصوصی وجود داشته است.		

Source: The Asian Foundation, 2012, appendix E

برای پیمایش بنگاه‌ها چهار گام در نظر گرفته شد. در گام نخست تیم پژوهش چارچوبی برای نمونه‌گیری محلی از بنگاه‌ها تدوین کردند. همان‌گونه که گفته شد، برای نمونه‌گیری از روش تصادفی خوشه‌ای استفاده شد. در گام دوم، تیم پژوهش یک پایگاه داده مناسب درباره محیط کسب و کار نواحی مورد مطالعه توسعه دادند. در گام سوم مصاحبه‌های رو در رو انجام شد تا نظرات و تجربه‌های مالکان و مدیران بنگاه‌های محلی درباره مسائل کسب و کار آن ناحیه گردآوری شود. در گام آخر، داده‌های ثانویه در دو سطح ایالتی و ناحیه‌ای گردآوری شدند تا در تحلیل‌های تکمیلی و ساخت شاخص استفاده شوند.

به دست آوردن فهرستی قابل اعتماد از بنگاه‌ها در سطح محلی، چالش مهمی برای پژوهش بود. دو راه ممکن برای دستیابی به چنین فهرستی عبارت بود از وزارت آمار مالزی و کمیسیون شرکت‌ها، که مسئولیت ثبت کسب و کارها را بر عهده دارد. وزارت آمار اطلاعات کم‌عمق‌تری داشته و قادر به تشخیص نوع مالکیت بنگاه نبود، به همین دلیل تیم پژوهش به کمیسیون شرکت‌ها مراجعه کرد.

بر پایه داده‌های موجود در پایگاه داده کمیسیون شرکت‌ها، خوشه‌بندی بنگاه‌ها با معیار مالکیت آن‌ها امکان‌پذیر شد. اما اطلاعات مناسبی درباره اندازه بنگاه‌ها در دست نبود. برای تمرکز بیشتر بر بخش خصوصی، بنگاه‌های شبه دولتی از این مطالعات حذف شدند. یکی از مشکلات نمونه‌گیری، وجود بنگاه‌های غیر فعال در فهرست کمیسیون شرکت‌ها بود. به همین دلیل به جای ۶۰۰ بنگاه، ۳۰۰۰ بنگاه از فهرست اولیه انتخاب شد تا دست کم ۶۰۰ بنگاه فعال در میان آن‌ها یافت شود. با این حال در بعضی نواحی و خوشه‌ها کمبود بنگاه دیده شد که نیازمند نمونه‌گیری تکمیلی بود.

برای مصاحبه‌ها، از پرسش‌هایی عمومی درباره فعالیت بنگاه‌ها استفاده شد، مانند برنامه‌های گسترش، درآمد سالانه، تعداد کارمندان و رویکردهای کارآفرینی. متن پرسش‌های مصاحبه در سه زبان انگلیسی، مالایی و چینی تهیه شد. دستاورد مصاحبه، داده‌های اصلی پژوهش است.

داده‌های ثانویه پژوهش از منابع موجود استخراج شدند. برای نمونه می‌توان به GDP در سطح ایالتی، جمعیت ناحیه و داده‌های جغرافیایی اشاره کرد. پس از مصاحبه‌های عمومی، ۷ مصاحبه

نیمه‌ساخت‌یافته نیز تدارک دیده شد تا تحلیل‌ها و داده‌های کیفی آن، برای اعتبارسنجی و افزودن به غنای داده‌های کمی کمک کند.^۱

برای بهبود و توسعه طرح پایلوت، ملی‌شدن شاخص از اهمیت بالایی برخوردار است، به طوری که تمام کشور و نواحی روستایی را پوشش دهد. می‌توان از مقایسه درون ایالتی نواحی شهری و روستایی نیز برای توسعه کسب‌وکار برون‌شهری استفاده کرد.^۲ هر چه شاخص غنی‌تر و جامع‌تر باشد، بصیرت‌های بیشتری از نیازهای سیاستی ارائه کرده و دولت را در بهبود برنامه‌های ملی و منطقه‌ای یاری می‌رساند.

۵. شاخص‌های بومی محیط کسب‌وکار در هند

ایالات هند از نظر سطح توسعه‌یافتگی و رشد اقتصادی بسیار متفاوت هستند. یاروسی^۳ در مقاله‌ای با عنوان «فضای سرمایه‌گذاری در ۱۶ ایالت هند» ویژگی‌هایی از محیط کسب‌وکار را که می‌تواند به توضیح عملکرد متفاوت ایالات هند در رابطه با سرمایه‌گذاری و رشد کمک کنند، مشخص نموده و ایالات را رتبه‌بندی می‌کند. بدین منظور شاخصی از فضای سرمایه‌گذاری (ICI)^۴ با توجه به حیطة گسترده‌ای از عوامل مورد نظر بنگاه‌ها در هنگام تصمیم برای سرمایه‌گذاری ساخته شده است. این شاخص شامل ۴۶ متغیر در سه گروه اصلی زیرساخت‌ها، نهادها و نهادهای تولید و با در نظر گرفتن دو بعد مقادیر عینی یا هزینه‌ها و شاخص‌های ذهنی یا احساس و درک در رابطه با جوانب فضای سرمایه‌گذاری در هر گروه است (جدول ۶). داده‌های مورد نیاز برای ساخت شاخص براساس مصاحبه‌های حضوری توسط بانک جهانی و در نمونه‌ای بالغ بر ۴۰۰۰ سرمایه‌گذار در صنعت و بنگاه خرده‌فروشی در ۱۶ ایالت هند گردآوری شده است. متغیرها پس از استاندارد شدن توسط تحلیل مؤلفه‌های اصلی در هر زیرگروه و در شاخص کلی وزن‌دهی و تجمیع شده‌اند. فرض ضمنی استفاده از روش مؤلفه‌های اصلی برای وزن‌دهی این است که سرمایه‌گذاران به متغیرهایی که در بین ایالات هند تغییرپذیری زیادی دارند، بیشتر توجه می‌کنند.^۵

اعتبار شاخص از طریق رابطه همبستگی بین ICI و نسبت سرمایه‌گذاری داخلی به GDP و درصد رشد GDP در ایالات بررسی می‌شود. روابط در سطح ۹۰ درصد تأیید می‌شوند، اما به دلیل کمبود داده بررسی رابطه علیت امکان‌پذیر نیست.^۶

---

1. *Ibid*, pp. 13-16.

2. *Ibid*, p. 86.

3. Iarossi

4. Investment Climate Index

5. Giuseppe Iarossi, 2009, P. 2 & 6.

6. *Ibid*, p. 8.

جهت یافتن پاسخ این سؤال که آیا عملکرد اقتصادی ایالات هند به کیفیت محیط سرمایه‌گذاری در آنها بستگی دارد ایالات از ۶ جهت دسته‌بندی شده‌اند:

- سطح توسعه (درآمد سرانه)،
  - رشد (رشد درآمد سرانه)،
  - اندازه بازار (سطح GDP)،
  - آسانی محیط حقوقی (رتبه‌بندی گروه کسب‌وکار بانک جهانی)،
  - جذب FDI (سطح FDI)،
  - کیفیت زیرساخت‌ها (رتبه‌بندی شده توسط دولت هند در سال ۲۰۰۰).
- مقایسه دسته‌بندی ایالات براساس شاخص‌های بالا با رتبه‌بندی ایالات برحسب شاخص ICI نشان می‌دهد:^۱
- کیفیت فضای سرمایه‌گذاری در ایالت توسعه‌یافته‌تر، بهتر است.
  - ایالات با فضای سرمایه‌گذاری مساعدتر، رشد بالاتری دارند.
  - ایالات با اندازه بازار بزرگ کیفیت تقریباً مشابهی در فضای سرمایه‌گذاری نسبت به ایالات با بازار کوچک‌تر دارند.
  - رابطه‌ای بین فضای سرمایه‌گذاری با محیط حقوقی مشاهده نمی‌شود. این مسئله می‌تواند بیانگر شکافی بین قانون و محیط و زمینه‌ای که قوانین در آنها به کار می‌روند باشد.
  - درحالی که اکثر مصاحبه‌شوندگان بنگاه‌های داخلی بوده‌اند ایالات با فضای سرمایه‌گذاری بهتر، FDI بیشتری جذب کرده‌اند.
  - کیفیت زیرساخت‌ها تأثیر زیادی بر کیفیت فضای سرمایه‌گذاری دارد.

همچنین به‌منظور کسب شناخت بهتری از موانع و تنگناها در ایالات هند، شاخص ICI به زیرگروه‌ها و متغیرهای سازنده آن تفکیک شده و با سرمایه‌گذاری خصوصی نسبت به GDP و رشد GDP در ایالات مقایسه شده است. در میان زیرگروه‌ها مهمترین مانع سرمایه‌گذاری و رشد به ترتیب زیرساخت‌ها و نهادها و در میان زیرساخت‌ها، برق و حمل‌ونقل مهمترین عوامل محسوب می‌شوند

---

¹. Ibid, pp. 13-14.

همچنین در میان نهادها فساد، سرقت و مقررات مالیاتی مهمترین تنگناها بر سر راه رشد و توسعه بخش خصوصی در ایالات هند هستند.¹

جدول ۶. شاخص‌های فضای سرمایه‌گذاری در هند

زیرساخت‌ها	
داده استنباطی	هزینه
۱. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با برق ۲. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با تلفن ۳. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با حمل‌ونقل ۴. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با دسترسی به زمین	۱. ساعت قطع برق در سال گذشته ۲. ساعات قطع تلفن در سال گذشته ۳. درصدی از فروش از دست رفته در حین حمل‌ونقل ۴. درصدی از فروش از دست رفته به‌علت قطع برق ۵. روزهایی که موجودی انبار برای نهاده اصلی نگهداشته شده (نماینده کیفیت حمل‌ونقل)
نهاده‌های تولید	
داده استنباطی	هزینه
۱. سهم بانک‌ها از تأمین مالی کوتاه‌مدت ۲. سهم بانک‌ها از تأمین مالی بلندمدت ۳. تأمین مالی کوتاه‌مدت به نمایندگی از تأمین مالی دادوستد ۴. مدت زمان وام ۵. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با تأمین سرمایه ۶. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با قوانین کار ۷. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با گمرک ۸. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با میزان دسترسی به مهارت‌ها	۱. نیروی کار مازاد ۲. هزینه اعتبار (ارزش وثیقه مورد اعتماد برای کسب وام) ۳. نزدیکی به مواد خام (سهم خرید نهاده‌ها از منابع داخلی) ۴. نزدیکی به مشتریان داخلی و محلی ۵. سهم بنگاه‌های استفاده‌کننده از تکنولوژی جدید ۶. اعتبار تجاری: سهم فروشی که به‌واسطه اعتبار فروخته شده ۷. اعتبار تجاری: سهم خرید نهاده‌ها به‌واسطه اعتبار
نهاده‌ها	
داده استنباطی	هزینه
۱. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با قانون و رویه‌ها: جرم ۲. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با فساد ۳. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با مجوز ۴. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با اداره امور مالیات: نرخ‌ها ۵. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با اداره امور مالیات: مدیریت و اجرا ۶. احساس مصاحبه‌شونده در رابطه با نظام قضایی	۱. نظم و قانون: هزینه امنیت ۲. نظم و قانون: خسارات ناشی از سرقت ۳. زمان صرف شده توسط مدیر برای پرداختن به قوانین و مقررات دولتی ۴. روزهای صرف شده توسط کارمندان برای قوانین و مقررات دولتی ۵. فرار مالیاتی (درصد فروش اظهار نشده) ۶. زمان جهت کسب اتصال تلفنی ۷. زمان جهت کسب اتصال برق ۸. زمان جهت کسب اجازه ساخت ۹. هزینه صرف شده برای پیش بردن کارها از طریق رشوه ۱۰. سهم بنگاه‌هایی که هدیه‌های درخواستی اداری را گزارش می‌کنند ۱۱. سهم بنگاه‌هایی که هدیه درخواستی برای به‌دست آوردن اتصال برق را گزارش می‌کنند ۱۲. سهم بنگاه‌هایی که هدیه درخواستی برای به‌دست آوردن اتصال تلفن را گزارش می‌کنند ۱۳. سهم بنگاه‌هایی که هدیه درخواستی برای به‌دست آوردن مجوز ساخت را گزارش می‌کنند

¹ Ibid, p. 17.

	۱۴. سهم بنگاه‌هایی که هدیه درخواستی برای به‌دست آوردن مجوز برای فعالیت‌های اصلی را گزارش می‌کنند ۱۵. متوسط زمان برای دادرسی (هفته)
--	---

Source: Giuseppe Iarossi, 2009, pp. 3 & 4.

* بین زمانی که مدیر به‌طور مستقیم درگیر ضوابط و مقررات نهادهای دولتی می‌شود و زمانی که سایر کارمندان بنگاه به‌دلیل پرداختن به مقررات دست‌وپاگیر از دست می‌دهند تفکیک صورت گرفته است.

۶. مطالعه تطبیقی شاخص‌های محیط کسب‌وکار در پنج کشور

شاخص‌های محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف با اهداف، زمینه‌ها، شیوه‌ها و منطق متفاوتی توسعه داده شده‌اند. می‌توان فرایند شاخص‌سازی، اجرا و بهره‌برداری از آن را با معیارهای زیر در کشورهای یادشده مطالعه کرده و بین آن‌ها مقایسه کیفی انجام داد:

- نهادهای فعال در پژوهش
- اهداف و کارکردهای پژوهش
- روش تعیین چارچوب و مولفه‌های شاخص
- روش گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها
- شیوه و دوره به‌روزرسانی شاخص

اهداف و کارکردهای شاخص‌سازی

کشورهای مختلف با انگیزه‌های مختلفی به تدوین شاخص بومی کسب‌وکار اقدام کرده‌اند. انگیزه‌های متفاوت، به اهداف رسمی متفاوت منجر شده و در نتیجه کارکرد شاخص‌های توسعه‌داده‌شده توسط هر کدام از کشورها با یکدیگر متفاوت است.

کشور مالزی شاخصی مقایسه‌ای برای مطالعه مزیت‌ها و محدودیت‌های نواحی شهری توسعه داده است. هدف اولیه و اصلی این شاخص، ایجاد رقابت موثر بین مقامات محلی است، که با شفافیت و تعامل سازنده بین آنان، امکان الگوبرداری از تجارب موفق نواحی برتر نیز فراهم می‌شود. در تدوین شاخص و پژوهش‌های پسینی، همکاری و مشارکت دولت و بخش خصوصی نیز مورد توجه قرار گرفته است تا کیفیت سیاست‌گذاری اقتصاد ملی بهبود یابد. یکی از اهداف تکمیلی شاخص‌سازی، زمینه‌سازی برای پژوهش‌های تحلیلی کیفی و کمی مبتنی بر شاخص است. در این چارچوب، شاخص

محیط کسب‌وکار صرفاً نمادی برای مقایسه نواحی مختلف نیست، بلکه داده‌های پایه‌ای را برای برنامه‌ریزی دقیق و محلی فراهم می‌کند.

شاخص محیط کسب‌وکار در امریکا، اهداف دولتی و غیر دولتی دارد. در این کشور نیز فضایی همکارانه و رقابتی برای سیاست‌گذاری کسب‌وکارها فراهم است. هدف برخی شاخص‌ها، آگاهی‌بخشی به سرمایه‌گذاران و مدیران کسب‌وکارها است، که معمولاً به کسب درآمد نهاد متولی شاخص نیز می‌انجامد. اما برآیند این پژوهش‌ها، با نیازمندی‌های برنامه‌ریزی کلان اقتصاد امریکا همسو است، و به اقتصاد خرد محدود نمی‌شود.

در آلمان شاخص‌سازی برای محیط کسب‌وکار با انگیزه توسعه اقتصادی و افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی کلید خورد. هدف اولیه، بهبود عمومی محیط کسب‌وکار بود. در این مطالعات، مقایسه بین نواحی مختلف و استخراج عوامل کلیدی اثرگذار بر محیط کسب‌وکار نیز به کارکردهای ضمنی پژوهش افزوده شد. نهایتاً شاخص‌سازی بومی به شناخت مسائل بومی کمک شایانی کرد، که هیچ یک از این تحلیل‌ها و دستاوردهای علمی از طریق شاخص‌های بین‌المللی قابل حصول نبودند.

در کشور چین دو نوع از مطالعات محیط کسب‌وکار مرور شد. انگیزه بانک جهانی از مطالعات خود، عمدتاً کسب شناخت بیشتر از اقتصاد در حال جهش چین بوده است. کشف الگوهای موفقیت اقتصاد چین، هم می‌تواند به اصلاح الگوهای اقتصادی کشورهای دیگر کمک کند و هم در شرایط پیدایش اقتصادهای نوظهور، به توانایی مدیریتی قدرت‌های اقتصادی برتر بیفزاید. اما در نوع دوم مطالعات که منشأ بومی داشته است، هدف اصلی مطالعات بهبود محیط کسب‌وکار، متوازن‌سازی رشد اقتصادی و جذب بهتر سرمایه بوده است.

در کنار بهبود عمومی محیط کسب‌وکار، توازن توسعه اقتصادی ایالت‌ها یکی از اهداف برجسته شاخص‌سازی در هند بوده است. تفاوت ایالت‌ها از طریق زیرشاخص‌هایی که بیشترین واریانس بین ایالتی را داشته‌اند، مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش‌های تکمیلی نیز بر مبنای شاخص محیط کسب‌وکار انجام شده که از آن جمله می‌توان به سنجش رابطه عملکرد اقتصادی و محیط سرمایه‌گذاری اشاره کرد.

نهاد‌های فعال در پژوهش

رویکرد کشورهای مطالعه‌شده به پژوهش متفاوت بوده است. یکی از ریشه‌های تفاوت بین شاخص‌ها، تفاوت بین نهاد‌های فعال در انجام پژوهش است. نگاه بخش خصوصی و دولتی به محیط کسب‌وکار و

شاخص‌های آن یکسان نیست و در گردآوری داده‌ها نیز میزان همکاری کسب‌وکارها با یک نهاد دولتی و خصوصی متفاوت است.

در کشورهای درحال گذار به سمت اقتصاد بازار مانند چین و آلمان (شرقی) نهادهای دولتی متولی اجرای سیاست‌های بهبود محیط کسب‌وکار، ارزیابی آنها و فراهم نمودن منابع و اطلاعات آماری مورد نیاز تحلیل و برنامه‌ریزی هستند. دسترسی به داده‌های آماری و یا شاخص‌ها در این زمینه، امکان مطالعات و ارزیابی محققان را نیز به همراه داشته است.

در ایالات متحده غالباً مؤسسات خصوصی شاخص‌های محیط کسب‌وکار را تولید کرده و اطلاعات خود را به فروش میرسانند. در کنار رتبه‌بندی‌های مؤسسات خصوصی، ارزیابی برخی نهادهای دولتی نیز در سیاست‌گذاری‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند.

مدل پژوهش مالزی نیز جالب توجه است که با مشارکت بخش خصوصی و دولتی انجام شده است. حمایت دفتر نخست‌وزیری، مشارکت دانشگاه موناش و اجرای پیمایش توسط یک موسسه مطالعات بازار، نمونه‌ای کامل از تقسیم کار و همکاری سازنده بین نهادهای پژوهشی این کشور است

روش پژوهش

هر کشور شاخص بومی خود را بر اساس نیازها و ویژگی‌های بومی‌اش طراحی کرده است. دغدغه‌های اصلی کسب‌وکارها در کشورهای مختلف متفاوت است. برای مثال در کشور توسعه‌یافته‌ای مانند آمریکا، دغدغه‌هایی مانند بوروکراسی، مخارج غیر رسمی، ریسک سیاست‌گذاری، امنیت و انصاف در قضاوت مراجع قضایی، بسیار کمرنگ‌تر از کشوری مانند مالزی است، و در عوض انواع مالیات و هزینه‌های نیروی کار عمده مؤلفه‌های کسب‌وکار را تشکیل می‌دهند. در واقع مالزی بیش از آن که با چالش‌های مالی و اقتصادی روبه‌رو باشد، با چالش‌های نهادی، مدیریتی و سیاسی روبه‌رو است.

با مطالعه شاخص‌های کشور آلمان نیز می‌توان همین موضوع را درک کرد که چارچوب شاخص، عمدتاً بر پایه معیارهای اقتصادی بسته شده و موانع نهادی نیز به عنوان عاملی فرعی دیده شده است.

در مطالعات بومی کسب‌وکار کشور چین، گستردگی شاخص در حوزه‌های منابع طبیعی، زیرساخت‌ها، فضای اقتصادی، محیط اجتماعی و فضای سیاسی، نشانه‌ای از گستردگی نیازهای بنگاه‌ها است. شاخص بومی چین برای یک کشور صنعتی طراحی نشده که فقط بر روی شاخص‌های مالی و اقتصادی متمرکز باشد، و با توجه به مشارکت وسیع نیروی کار ارزان، کیفیت کسب‌وکار به نوعی با کیفیت زندگی هم‌پوشانی دارد.

اجزای شاخص بومی هند با شاخص مالزی شباهت‌هایی دارد. شاخص هند نیز هزینه‌های ناشی از سوء مدیریت حاکمیت را برجسته کرده و به دلیل توسعه‌نیافتگی بارزی که در ایالت‌ها مشاهده می‌شود، گروه بزرگی را به ارزیابی کیفیت زیرساخت‌های فیزیکی اختصاص داده است.

مؤلفه‌های برجسته شاخص‌ها با استفاده از دو رویکرد کمی و کیفی تعیین شده‌اند. در رویکرد کیفی، با مراجعه به آرای خبرگان بازاری و دانشگاهی، فهرستی از مسائل مهم محیط کسب‌وکار هر کشور تهیه شده است. بعضی از کشورها پا را فراتر گذاشته و فهرست اولیه را با روش‌های آماری و تحلیل عاملی، به فهرستی از عوامل کلیدی تبدیل کرده‌اند. این که نتایج تحلیل کیفی و کمی عوامل چه باشد، کاملاً به شرایط بومی کشور مورد مطالعه بستگی دارد.

در انتخاب روش‌های گردآوری داده‌ها، مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای دو شیوه مکمل هم بوده‌اند. هر چه کشور مورد مطالعه، ساختار و نظام اقتصادی و اجتماعی منسجم‌تری داشته باشد، مطالعات کتابخانه‌ای استناد قوی‌تری خواهند داشت. ارزیابی محیط کسب‌وکار در برخی از کشورهای درحال توسعه به دلیل کمبود اطلاعات و داده‌ها مستلزم انجام مطالعات پیمایشی و نظرسنجی از بنگاه‌هاست. علاوه بر دسترسی به اطلاعات، ماهیت متغیرهای مورد بررسی نیز در نحوه گردآوری داده‌ها مؤثرند. آمارهای رسمی کشورها برخی از متغیرهای ناظر بر کیفیت نهادها را دربر نمی‌گیرند. برای مثال در کشور مالزی، داده‌های اصلی پژوهش از پیمایش بنگاه‌ها و توسط یک موسسه مطالعات بازار گردآوری شدند؛ اما زیرشاخص‌های محیط کسب‌وکار امریکا، غالباً عینی بوده و متکی بر آمار رسمی هستند.

کشورهای مختلف در روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز مسیرهای متفاوتی را در پیش گرفته‌اند. اگرچه تمام شاخص‌ها از برآیند نماگرهای جزئی به دست می‌آیند، تحلیل‌های تکمیلی که بر روی آن‌ها انجام می‌شود متفاوت است. عمده این تحلیل‌ها، تحلیل آمار و اقتصادسنجی هستند و هدف آن‌ها کشف ارتباط بهبود محیط کسب‌وکار با متغیرهای عملکرد اقتصادی است. از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی برای رتبه‌بندی شهرها و ایالات و یا کاهش حجم داده‌ها، از تحلیل خوشه‌ای برای گروه‌بندی منطقه‌ای و از تحلیل رگرسیون برای شناسایی عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار و یا تعیین میزان تأثیر هر عامل استفاده شده است. برای مثال مطالعات کشور مالزی حاکی از ارتباط معکوس تراکم فیزیکی کسب‌کارها با میزان مشکلات امنیتی ناشی از جرایم است.

دوره به روز رسانی و شیوه انتشار یافته‌ها

نتیجه تحلیل داده‌ها، بسته به قالب و مخاطب، به شیوه‌ها و با فاصله‌های زمانی مختلفی منتشر می‌شود. مطالعات شاخص محیط کسب‌وکار مالزی به صورت پایلوت اجرا شده بود که عملاً به قوام

کافی برای تکرارپذیری نرسیده بود. در آمریکا محاسبه امتیاز شاخص‌های محیط کسب‌وکار به‌منظور بررسی تغییرات در طی زمان، سالیانه تکرار می‌شود. مطالعه چین (۲۰۰۶) نیز تکرار ارزیابی را به‌منظور پیگیری اصلاحات نهادهای دولتی، دو بار در سال پیشنهاد می‌کند. نکته جالب توجه این است که خود شاخص کسب‌وکار و رتبه‌بندی نواحی مختلف، تنها دستاورد قابل انتشار نیست، بلکه دستاورد اصلی هر مطالعه، آسیب‌شناسی محیط کسب‌وکار است که به بهبود و اصلاح آن می‌انجامد و می‌تواند به شکل دوره‌ای یا موردی اجرا و منتشر شود.

مقایسه کشورها در سبک شاخص‌سازی

پژوهش‌های سنجش محیط کسب‌وکار در پنج کشور آمریکا، آلمان، چین، هند و مالزی از زوایای مختلف و به صورت کیفی مقایسه شد. خلاصه نکات این بخش در جدول ۷ گردآوری شده است. برای توصیف مطالعات هر کشور، پنج ویژگی شامل «نهادهای فعال»، «اهداف و کارکردها»، «روش تعیین چارچوب و مولفه‌های شاخص»، «روش گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها» و «شیوه و دوره به‌روزرسانی شاخص» مورد توجه هستند.

جدول ۷. مقایسه تطبیقی کشورها در سنجش محیط کسب‌وکار

ویژگی کشور	نهادهای فعال در پژوهش	اهداف و کارکردهای پژوهش	روش تعیین چارچوب و مولفه‌های شاخص	روش گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها	شیوه و دوره به‌روزرسانی شاخص
امریکا	خصوصی و دولتی	آگاهی‌بخشی به سرمایه‌گذاران و مدیران کسب‌وکارها، پشتیبانی از برنامه‌ریزی اقتصادی کلان	تعیین چارچوب از طریق تحلیل تخصصی توسط تیم پژوهش؛ تأکید بر مولفه‌های مالی و اقتصادی	روش‌های کتابخانه‌ای مبتنی بر آمار رسمی	انتشار سالانه شاخص؛ انتشار موردی مطالعات موضوعی
آلمان	دولتی	بهبود عمومی محیط کسب‌وکار، استخراج عوامل کلیدی اثرگذار بر محیط کسب‌وکار، مقایسه ناحیه‌ای، شناخت تحلیلی از چالش‌های بومی	تعیین چارچوب از طریق تحلیل تخصصی توسط تیم پژوهش؛ تأکید بر مولفه‌های مالی و اقتصادی و توجه به مولفه‌های نهادی	استفاده ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی	یکبار انجام شده است.
چین	دولتی	متوازن‌سازی رشد اقتصادی در نواحی مختلف، بهبود جذب سرمایه	تعیین چارچوب از طریق تحلیل تخصصی توسط تیم پژوهش؛ گسترش مولفه‌ها به منابع طبیعی، زیرساخت‌ها، فضای اقتصادی، محیط اجتماعی و فضای سیاسی	روش‌های کتابخانه‌ای مبتنی بر آمار رسمی	انتشار دو سالانه شاخص

هند	بانک جهانی	بهبود عمومی محیط کسب و کار، توازن توسعه اقتصادی ایالت‌ها، سنجش رابطه عملکرد اقتصادی و محیط سرمایه‌گذاری	تعیین چارچوب از طریق تحلیل تخصصی خبرگان داخلی و متخصصان بانک جهانی؛ توجه توأم به مولفه‌های اقتصادی، نهادی و زیرساخت‌ها	استفاده ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی	یکبار انجام شده است.
مالزی	دولتی - خصوصی	مقایسه ناحیه‌ای، ایجاد رقابت بین مقامات محلی، افزایش مشارکت بخش خصوصی در سیاست‌گذاری، تأمین محتوا برای پژوهش‌های عمیق‌تر	تعیین چارچوب با مشارکت خبرگان داخلی و خارجی؛ تأکید بر چالش‌های نهادی، سیاسی و حاکمیتی	استفاده ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی، با تأکید بر مصاحبه و پرسش‌نامه	انتشار عمومی شاخص و تحلیل آن؛ قرار داشتن طرح در فاز پایلوت

۷. جمع‌بندی و توصیه‌های راهبردی

با وجود نقاط مشترک فراوان در مطالعات محیط کسب و کار، تفاوت‌های ناشی از شرایط خاص کشورها (و یا حتی شهرها و ایالات) نیز مشهود است. ممکن است عدم توجه به بعضی ظرایف اجتماعی، سیاسی و اقتصادی بومی موجب ناکارآمدی قابل ملاحظه در مطالعات شود. این مسئله نیاز به توجه به ویژگی‌های بومی در مطالعات را روشن می‌کند. بنابراین اتکا به شاخص‌های بین‌المللی که مقیاسی یکسان بدون توجه به واقعیات درونی و خاص اقتصاد کشورها ارائه می‌دهند می‌تواند گمراه‌کننده باشد.

مطالعات سازمان‌های بین‌المللی با محدودیت‌ها و نقایصی مواجه است. آرونادا انتقاداتی را در رابطه با شاخص انجام کسب و کار بانک جهانی که برای بیش از ۱۸۰ کشور دنیا محاسبه و منتشر می‌شود، مطرح می‌کند. به عقیده وی این گزارشها کشورها را از اصلاحات ساختاری غافل می‌کند و آنها را تحریک می‌کند تا با کاهش حجم قوانین و مقررات تنها به دنبال کاهش رتبه خود در عرصه بین‌المللی باشند. همچنین گاهی ساده‌سازی فرایندهای قانونی کارها را پیچیده‌تر می‌کند و باعث افزایش هزینه‌های بنگاه می‌شود. در برخی موارد نیز اعداد و امتیازات عوامل شاخص با واقعیت‌های اقتصادی همخوانی ندارد و عددسازی شده است.^۱

همچنین مجموعه مطالعات «راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک

¹ Aronada, Bennito, Pitfalls to Avoid When Measuring Institution: Is Doing Business Damaging Business?; Pompeu Fabra University, 24 August 2007

جهانی»^۱ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد، میان اطلاعات مورد استفاده بانک جهانی برای تعیین وضعیت و رتبه ایران، با اطلاعات صحیح و واقعی اختلاف فاحشی وجود دارد و یکی از دلایل عمده رتبه نامناسب کشور ارائه اطلاعات ناقص و یا قدیمی از طریق پرسش‌شوندگان منتخب بانک جهانی است. ارسال بخشی از نتایج مطالعات مرکز پژوهش‌های مجلس با همکاری دفتر پایش و بهبود محیط کسب‌وکار وزارت امور اقتصادی و دارایی از طریق مکاتبه با بانک جهانی موجب اصلاح رتبه ایران در نماگر «شروع کسب‌وکار» از ۱۰۷ در گزارش سال ۲۰۱۴ به ۶۲ در گزارش ۲۰۱۵ شد. این مسئله خود نشان دهنده امکان خطای بیش از ۴۰ درصد در اطلاعات مورد استفاده برای محاسبه رتبه یک نماگر و نیز امکان اصلاح آن از سوی بانک جهانی است و نظر می‌رسد تنها راه دستیابی به جایگاه واقعی کشور در همه نماگرها، مشارکت فعالان اقتصادی آگاه و مطلع در پروژه انجام کسب‌وکار باشد.

توصیه‌های راهبردی

سازمان‌دهی پژوهش با مشارکت بخش خصوصی

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ارتباطات خوبی با بخش خصوصی دارد که دولت از این کمیت و کیفیت روابط برخوردار نیست. دسترسی به فعالان اقتصادی، سبب سهولت اجرای روش‌های پیمایشی و نشست‌های تخصصی می‌شود. همگرایی دغدغه‌های مسئولان اتاق بازرگانی و بخش خصوصی نیز برای کشف و تحلیل نیازهای حقیقی آنان سودمند است. اتاق بازرگانی باید از روش‌های مشارکتی برای سنجش محیط کسب‌وکار استفاده کند و با جلب مشارکت زیرمجموعه‌های خود، از روابط نزدیک با بخش خصوصی بیشترین بهره را ببرد.

تعیین مولفه‌های شاخص با روش خبره‌محور و پیمایش

تعیین مولفه‌های مناسب و موثر برای تشکیل شاخص، یکی از مهم‌ترین گام‌های شاخص‌سازی است. ایران با مشکلات ساختاری و نهادی خاص خود مواجه است که الزاماً با تمام کشورهای مورد مطالعه توسط نهادهای بین‌المللی نظیر بانک جهانی یکسان نیست. چالش‌های ویژه‌ای همچون تحریم و رقابت‌های سیاسی امنیتی منطقه‌ای نیز مسائل اقتصاد ایران را از کشورهای دیگر متمایز می‌کند. بنابراین باید بسته‌ای از مولفه‌ها و نماگرهای مختص محیط کسب‌وکار ایران تدوین شود.

---

^۱ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش‌های دهگانه «راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی»، دفتر

مطالعات اقتصادی، گروه مطالعات محیط کسب و کار، بهمن ۱۳۹۲ تا آذر ۱۳۹۳

پیشنهاد می‌شود که ابتدا فهرستی جامع و کامل از موضوعات مهم در محیط کسب‌وکار تهیه شود. سپس پالایش اولیه‌ای توسط یک تیم تخصصی انجام گردد تا فهرست خام مولفه‌ها و نماگرها فراهم شود. شایسته است که تحلیل نهایی و جمع‌بندی مولفه‌ها با روش‌های خبره‌محور همچون پنل خبرگان و دلفی انجام شود. در نهایت می‌توان برای جلب مشارکت حداکثری و ایجاد اجماع بین ذی‌نفعان، از زیرمجموعه‌های اتاق نیز نظرسنجی کرد.

پیشنهاد دیگر این است که تیم خبرگان پژوهش، یک مجموعه واگرا باشد. ترکیبی از فعالان اقتصادی، چهره‌های دانشگاهی، نمایندگان بخش خصوصی و دولتی، بخش‌های مختلف اقتصادی همچون صنعت، کشاورزی و خدمات، می‌تواند افکار و آرای گوناگون را نمایندگی کند. البته توصیه به اجرای مجموعه‌ای کامل از این اقدامات، به معنی مانع‌تراشی برای اجرای پژوهش نبوده و متولیان سنجش محیط کسب‌وکار باید به اقتضای امکانات و منابع خود، فرایند ساده و سریعی را طراحی کنند.

گردآوری داده‌ها از طریق پیمایش کسب‌وکارها

به دلیل مشکلات نهادی و عدم دسترسی به آمارهای جامع، دقیق و به‌روز اقتصادی، پایش و سنجش محیط کسب‌وکار از طریق آمارهای رسمی دچار نقصان خواهد شد. در تجربه کشور مالزی نیز بیان شد که تیم پژوهش به دلیل مشکلات مشابه، منبع اصلی خود را یافته‌های پیمایش بنگاه‌ها قرار دادند و از آمارهای رسمی به عنوان منابع تکمیلی استفاده کردند. پیمایش به دو شیوه پرسشنامه و مصاحبه توصیه می‌شود؛ که گردآوری داده‌ها از طریق پرسشنامه و با هزینه کمتر انجام شده و از مصاحبه برای جمع‌بندی یافته‌های فصلی یا سالانه استفاده می‌شود.

شفاف‌سازی و تقویت بنیان علمی پژوهش

شاخص بومی، یک مبنای علمی و جامع‌نگر برای سنجش محیط کسب‌وکار است؛ و با نظر شخصی یک روزنامه‌نگار یا شخصیت سیاسی تفاوت دارد. با تکیه بر مبانی علمی پژوهش، می‌توان مشکلات و معضلات محیط کسب‌وکار را تبیین کرد. در صورت شفافیت کافی در فرایند پژوهش و ترویج صحیح دستاوردهای آن، اعلام خواسته‌های بخش خصوصی به دولت به شکلی دقیق‌تر و موثرتر امکان‌پذیر شده و پیگیری مطالبات فعالان اقتصادی تسهیل و تسریع می‌شود. برای مثال، در الگویی که کشور مالزی پیاده کرده است، انتخاب بنگاه‌های پیمایش‌شده با روش تصادفی خوشه‌ای انجام شده تا بی‌طرفی مجربان حفظ شود. مصداق دیگر شفافیت را می‌توان در تجربه امریکا مشاهده کرد که روش‌شناسی، داده‌ها، روش‌تحلیل آن‌ها و نتایج تحلیل، به صورت دوره‌ای منتشر شده و بدون جانبداری خاصی در اختیار عموم مردم قرار می‌گیرند.

برگزاری نشست‌های تخصصی و اجرای پژوهش‌های تکمیلی

اقدام تکمیلی که به تأثیرگذاری و بالندگی شاخص کمک می‌کند، برگزاری نشست‌های تخصصی و بازخوردگیری جمعی از شاخص است. هنگامی که داده‌های نماگرها و زیرشاخص‌ها فراهم شده و تصویر کلان محیط کسب‌وکار ایران ترسیم شود، می‌توان با اطمینان بیشتری به نقاط ضعف و قوت این محیط پی برد. گزارش‌های تحلیلی مبتنی بر آمار و داده‌های شاخص، پیامدهای سیاست‌های دولت بر فعالیت‌های اقتصادی بخش خصوصی را تبیین می‌کنند. نشست‌های تخصصی به ارائه راهکارهای سیاسی و اقتصادی خلاقانه کمک کرده و زمینه را برای اصلاح برنامه‌های ملی فراهم می‌کنند. در چنین شرایطی برگزاری همایش‌ها یا نشست‌های عمومی، جایگاه معقولی پیدا می‌کند؛ زیرا بر خلاف بسیاری از همایش‌های نمادین، محتوا و مخاطب همایش‌های «سیاست‌گذاری محیط کسب‌وکار» مشخص و خوش‌تعریف است.

گردهم‌آیی‌ها و پژوهش‌های تکمیلی، هر قدر هم محدود و کوچک باشند، به حفظ حیات و پویایی فرایند پژوهش کمک می‌کنند. تعامل ذی‌نفعان به مشترک‌شدن ادبیات و دغدغه‌ها می‌انجامد که خود زمینه‌ساز ثبات و تداوم فرایند سنجش و بهبود محیط کسب‌وکار است.

توسعه تدریجی شاخص محیط کسب‌وکار

خواست قانون در ارزیابی محیط کسب‌وکار، تدوین شاخص و سنجش سالانه و فصلی آن به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است. توصیه می‌شود که با توجه به سهولت و اهمیت تفکیک استانی، گام نخستین توسعه شاخص، تدوین پایلوت سالانه و با تفکیک استانی باشد. با توفیق در این امر، می‌توان تفکیک به بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی و سپس با تکرار تدریجی و اصلاح نقایص با توجه به نقادی‌های صورت گرفته، این گزارش‌ها را بصورت فصلی نیز ارائه داد. در این چارچوب می‌توان استانی‌سازی، بخشی‌سازی و فصلی‌سازی شاخص را سه گام برای تحقق کامل آن دانست.

استخراج شاخص مقایسه بین استانی

شاخص کسب‌وکار در سطح ملی، می‌تواند برای مقایسه زمانی و سنجش عمومی محیط کسب‌وکار ملی مورد استفاده باشد. اما با توجه به عدم توسعه متوازن استان‌ها، مقایسه بین استانی اهمیت خاصی دارد. برای این منظور باید زیرشاخص‌هایی که بیشترین تفاوت را بین استان‌ها دارند، معیاری برای مقایسه قرار بگیرند. برای مثال نرخ ارز و تلاطم آن برای تمام استان‌ها یکسان است، اما کیفیت زیرساخت‌ها و نیز کیفیت ارائه خدمات امنیت عمومی (پلیس و دادگاه) یا شفافیت و ثبات تصمیم‌ها و رویه‌های اجرایی مسئولان محلی در استان‌های مرکزی و مرزی تفاوت چشمگیری دارد.

طراحی و اجرای سامانه هشدار فصلی

انتشار فصلی شاخص به نسبت انتشار سالانه از این مزیت برخوردار است که چالش‌های نوپدید محیط کسب‌وکار را با تأخیر کمتری به سیاست‌گذاران گوشزد می‌کند. ۱۶ دوره پیمایش فصلی محیط کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد تمام زیرشاخص‌ها و مولفه‌های محیط کسب‌وکار از واریانس فصلی بالایی برخوردار نیستند و بعضی متغیرها نسبت به بعضی دیگر ناپایدارتر هستند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که چارچوب «پایش فصلی متغیرهای ناپایدار» تدارک دیده شود تا هشدارهای فصلی درباره چالش‌ها و فرصت‌های محیط کسب‌وکار با سرعت و سهولت بیشتری به فرایند تصمیم‌گیری ملی و استانی وارد شوند.

گسترش شاخص به کسب‌وکارهای شهری و روستایی

در کشورهای صنعتی، عمده زیرشاخص‌ها متوجه بخش صنعت و خدمات هستند و با محیط شهری گره خورده‌اند. ایران باید مانند چین و مالزی چشم‌اندازی برای سنجش محیط کسب‌وکار روستایی نیز داشته باشد.

طراحی شاخص‌های مقایسه‌پذیر در طول زمان

برای آن که بتوان شاخص هر سال یا فصل را با سال یا فصل گذشته مقایسه کرد، باید مرجعی برای امتیازدهی به زیرشاخص‌ها و نماگرها وجود داشته باشد. انتخاب مقادیر مرجع برای نماگرها، به شکلی روشن و قابل مقایسه، کمک می‌کند که داده‌های شاخص برای هر فصل یا هر سال، با مقادیر مرجع و به تبع آن با مقادیر زمان‌های دیگر قابل مقایسه باشند.

استفاده از شاخص برای ارزیابی کسب‌وکارهای دانش‌بنیان

با توجه به نقش کلیدی کسب‌وکارهای دانش‌بنیان در تحقق اقتصاد دانش‌بنیان، می‌توان شکل خاصی از شاخص محیط کسب‌وکار را توسعه داد که با ویژگی‌ها و ملزومات بومی بنگاه‌های دانش‌بنیان تطابق بیشتری داشته باشند. این شاخص ویژه می‌تواند از وزن‌دهی متفاوت زیرشاخص‌ها حاصل شود تا نیازی به تمهیدات ویژه در گردآوری داده‌ها نباشد.

منابع و مأخذ

۱. احمدیان، مریم، مروری بر تجربیات برخی کشورها در ارزیابی محیط کسب و کار، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، مهر ماه ۱۳۹۰.
۲. مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، گزارش های دهگانه «راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش انجام کسب و کار بانک جهانی»، دفتر مطالعات اقتصادی، گروه مطالعات محیط کسب و کار، بهمن ۱۳۹۲- آذر ۱۳۹۳
۳. مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، گزارش های فصلی «پایش محیط کسب و کار ایران»، دفتر مطالعات اقتصادی، گروه مطالعات محیط کسب و کار، پاییز ۱۳۸۹-تابستان ۱۳۹۳

4. Aronada, Bennito, Pitfalls to Avoid When Measuring Institution: Is Doing Business Damaging Business?; Pompeu Fabra University, 24 August 2007
5. Blume, Lorenz. Local Economic Policies as Determinants of the Local Business Climates: Empirical Results from a Cross-section Analysis among East German Municipalities, Regional Studies, Vol. 40.4, 2006.
6. Dardia, Michael. Sherman Luk, rethinking the California business climate, public policy institute of California, 1999.
7. De cheng, FAN. PAN Xia, Appraisal Cluster Analysis on Regional Investment Climate of Mainland China, School of Management & Economy, Harbin Engineering University, 2007.
8. Iarossi, Giuseppe. The investment climate in 16 Indian states, working paper, World Bank, 2009.
9. The Asian Foundation, malaysia Business Environment Index 2012: Challenges and Opportunities for Accelerating Local Business
10. World Bank; China, Governance, Investment Climate, and Harmonious Society: Competitiveness Enhancements for 120 Cities in China, Poverty Reduction and Economic Management, Financial and Private Sector Development Unit, East Asia and Pacific Region, 2006.